

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra sociální pedagogiky

**Vliv rodinného prostředí na delikvenci dětí a mládeže
v Pardubickém kraji**

Bakalářská práce

Autor: Bc. Monika Stratílková
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii
Vedoucí práce: Ambrožová Petra, Mgr. et Mgr. Ph.D.
Oponent práce: Caltová Hepnarová Gabriela, Mgr. Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Bc. Monika Stratílková
Studium:	P15K0366
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii
Název bakalářské práce:	Vliv rodinného prostředí na delikvenci dětí a mládeže v Pardubickém kraji
Název bakalářské práce AJ:	The influence of family environment on delinquency of children and youth in the Region of Pardubice

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměří na faktory působící na delikventní chování dětí a mládeže v Pardubickém kraji se zvláštním zřetelem na vliv rodinného prostředí na tuto problematiku. Teoretická část práce se bude zabývat vysvětlením základních pojmů souvisejících s tématem, dále popíše faktory ovlivňující vznik delikventního chování a v neposlední řadě bude charakterizována rodina (její základní znaky a funkce, transgenerační přenos vzorců chování, poruchy attachmentu). Pro účely výzkumného šetření byl zvolen kvalitativní design výzkumu. Sběr dat proběhne prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky, kteří působí na úseku sociálně právní ochrany dětí jako kurátoři pro děti a mládež. Cílem práce bude zjistit, jak rodinné prostředí ovlivňuje výskyt delikventního chování dětí a mládeže.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8. MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9. MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.

Garantující pracoviště:	Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Petra Ambrožová, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	6.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 2. 4. 2019

.....

Monika Stratílková

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne 2. 4. 2019

.....

Monika Stratílková

Poděkování

Děkuji Mgr. et Mgr. Petře Ambrožové, Ph. D. za odborné vedení práce a cenné a podnětné rady při zpracování této bakalářské práce. Děkuji také respondentům, kteří mi věnovali svůj čas.

Anotace

STRATÍLKOVÁ, Monika. *Vliv rodinného prostředí na delikvenci dětí a mládeže v Pardubickém kraji*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. S. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměří na faktory působící na delikventní chování dětí a mládeže v Pardubickém kraji se zvláštním zřetelem na vliv rodinného prostředí na tuto problematiku. Teoretická část práce se bude zabývat vysvětlením základních pojmů souvisejících s tématem, dále popíše faktory ovlivňující vznik delikventního chování a v neposlední řadě bude charakterizována rodina (její základní znaky a funkce, transgenerační přenos vzorců chování, poruchy attachmentu). Pro účely výzkumného šetření byl zvolen kvalitativní design výzkumu. Sběr dat proběhne prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky, kteří působí na úseku sociálně právní ochrany dětí jako kurátoři pro děti a mládež. Cílem práce bude zjistit, jak rodinné prostředí ovlivňuje výskyt delikventního chování dětí a mládeže.

Klíčová slova: delikvence, děti, mládež, rodinné prostředí, vliv rodiny.

Annotation

STRATÍLKOVÁ, Monika. *The influence of family environment on delinquency of children and youth in the Region of Pardubice*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019. Pp. Bachelor Degree Thesis.

This Bachelor's Thesis will focus on factors influencing the delinquent behavior of children and youth in the Pardubice Region, with particular attention to the influence of the family environment on this issue. The theoretical part of the thesis will deal with the explanation of the basic concepts related to the subject, describe the factors influencing the formation of delinquent behavior and last but not least, the family will be characterized (its basic features and functions, transgenerational transmission of behavioral patterns, attachment disorders). For research purposes, a qualitative research design was chosen. Data collection will take place through a semi-structured interview with social workers working in the field of social and legal protection of children as curators for children and youth. The aim of the thesis is to find out how the family environment influences the occurrence of delinquent behavior of children and youth.

Keywords: delinquency, children, youth, family environment, family influence.

Obsah

1	Úvod	10
2	Vymezení základních pojmů	11
3	Faktory ovlivňující delikvenci dětí a mládeže	14
3.1	Základní charakteristika příčin	14
3.2	Endogenní příčiny	15
3.2.1	Osobnost člověka	15
3.2.2	Poruchy osobnosti a chování	16
3.2.3	Genetika	17
3.3	Exogenní faktory	18
3.3.1	Vliv rodiny	20
3.3.2	Vliv školy	21
3.3.3	Vrstevnické skupiny, trávení volného času	21
3.3.4	Masmédia	22
4	Rodina jako sociální děloha	23
4.1	Funkce rodiny	25
4.2	Faktory ovlivňující výchovu dětí a mládeže	26
4.2.1	Sociální status rodiny	26
4.2.2	Vzdělání a zaměstnání rodičů	27
4.2.3	Typy rodin	27
4.2.4	Lokalita bydliště rodiny	28
4.2.5	Hodnoty rodiny	29
4.2.6	Metoda výchovy	29
4.2.7	Sourozenecké vztahy	31
4.3	Transgenerační přenos vzorců chování	32
4.4	Poruchy attachmentu	33
5	Vliv rodinného prostředí na vznik delikvence	34
6	Výzkumná část	35
6.1	Cíl výzkumu a výzkumné otázky	36
6.2	Metodologie výzkumu	37
6.3	Výzkumný vzorek	38
6.4	Sběr dat	38
6.5	Rozhovor	39
6.6	Analýza dat	41

6.7	Výsledky výzkumu	49
7	Závěr.....	54
8	Zdroj	56
9	Přílohy	60

1 Úvod

Téma práce bylo vybráno zejména s ohledem na studovaný obor, přičemž nabízí příležitost propojení studijní a pracovní oblasti autora práce. Výsledky výzkumu, které práce v závěru nabídne, mohou sloužit ke zdokonalení technik a přístupů v praxi při práci s klientem, zejména pro sociální pracovníky či sociální pedagogy.

Je obecně známým a nesporným faktem, že rodina je základním stavebním kamenem každého z nás. V rodině probíhá primární socializace a je základní a první skupinou, do které dítě patří. Rodina je právě tím faktorem, který chování dětí a mládeže ovlivňuje. Správná otázka tak není, zda rodina delikvenci dětí a mládeže ovlivňuje, nýbrž jak?

Práce je postavena na předpokladu, že výchovu dětí ovlivňují nejen endogenní a exogenní příčiny, ale také celý rodinný systém, přičemž jednotlivé díly mozaiky, kterou tvoří rozpracované části nadcházejícího textu, do sebe zapadají a působí na dítě komplexně. Lze předpokládat, že nejen styl výchovy, prostředí, ze kterého dítě pochází, a socioekonomické zázemí rodiny ovlivňují cestu, kterou se dítě a posléze mladistvá osoba vydá. Teoretická část práce zahrnuje do možných faktorů ovlivňujících nežádoucí chování dětí a mládeže také problematiku rodinného systému přirovnáním k sociální děloze, dále se čtenář seznámí například s attachmentem, tedy vztahovou vazbou, a v neposlední řadě i s transgeneračním přenosem vzorců chování. Tyto aspekty pomohou téma nejen lépe zmapovat, ale i nabídnou jiný úhel pohledu.

Práce si klade za cíl zjistit, jak rodinné prostředí ovlivňuje výskyt delikventního chování u dětí a mládeže se zaměřením na lokalitu Pardubického kraje. Po analýze výzkumem získaných dat bude možné zhodnotit a vytvořit nástin toho, jaké konkrétní faktory výskyt nežádoucího chování podněcují nejčastěji, případně zda některé, v teoretické části rozpracované oblasti, nemají na delikventní chování žádný vliv.

Zpracování praktické části proběhne formou kvalitativního výzkumu. Osloveny budou vybrané úřady v Pardubickém kraji, které zajišťují agendu sociálně právní ochrany dětí. Sběr dat se uskuteční prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru s pracovníkem agendy na úseku kurátora pro děti a mládež. Odpovědi na otázky budou zaznamenány na diktafon, přičemž dojde k jejich následnému přepisu. Sběr dat proběhne z důvodu ochrany osobních údajů zcela anonymně a pracovník úřadu sám zhodnotí, jaké informace z rodinné anamnézy poskytne, přičemž bude kladen důraz na relevantnost

údajů tak, aby měly dostatečnou výpovědní hodnotu. Kurátoři pro děti a mládež pracují s cílovou skupinou, na kterou se bakalářská práce zaměřuje. Disponují velkým množstvím informací o rodinném systému, jeho (ne)funkčnosti a možnostech pomoci členům rodiny s odkazem na původ vzniku potíží. Z daného důvodu byl orgán sociálně právní ochrany dětí vybrán jako nejvhodnější zdroj k získání potřebných dat.

Delikvencí dětí a mládeže se zabývá mnoho odborných publikací. Je zpracováno několik odborných textů, které popisují příčiny vzniku a faktory, které delikvenci ovlivňují. Teoretickou část práce tvoří souhrn vybraných kapitol z odborné literatury a je doplněna o nástin pojetí rodiny jako sociální dělohy, transgenerační přenos vzorců chování a psychologického tématu vztahové vazby, přičemž tyto kapitoly nejsou v odborné literatuře, ze které bylo čerpáno, zahrnuty komplexně jako možné faktory a jedná se tak o individuální výběr autora bakalářské práce. Na dané téma bylo také zpracováno mnoho závěrečných prací, odlišnost lze však spatřovat v lokálním zkoumání problematiky.

2 Vymezení základních pojmů

Pro účely správného a jednotného pochopení textu je nezbytné vymezit základní pojmy související s tématem.

Adaptace

Adaptace je z psychologického hlediska souhrnné označení pro schopnost jedince přizpůsobit se sociálnímu prostředí. Při adaptačním procesu dochází k přijímání podnětů z prostředí a jedinec se přizpůsobuje podmínkám, které na něho působí. Svou činností a aktivitou jedinec také přizpůsobuje prostředí sobě. (Řezáč J., 1998, str. 45)

Adaptace znamená „*vyrovnávání se s podmínkami, novými situacemi povahy přírodní i společenské.*“ (Kraus B., Poláčková V., 2001) Je zcela individuální záležitostí, jak úspěšný jedinec v tomto procesu bude. Adaptace probíhá buď pasivně, tedy člověk podmínky přijímá bez jakéhokoli zásahu, nebo aktivně, tedy jedinec se snaží podmínky aktivně měnit a přizpůsobovat. (Kraus B., Poláčková V., 2001)

Agrese

Agrese může být vnímána jako kompenzace za selhání adaptace. Agresí rozumíme útok na jiné lidi a jejich poškozování. Může být jak fyzická, tak verbální. Každý člověk má potřebu agrese, jedná se o zakódovaný potenciál jedince, projevy se však liší. Agresivním projevům chování se učíme již v dětství prostřednictvím imitace, dále se může jednat o reakci na frustraci a v neposlední řadě již zmíněný vrozený pud. Jistá forma agrese je v životě člověka potřebná jako nástroj sebeprosazení. Hrubou formou agrese je násilí. (Nakonečný M., 2009)

Agresí se rozumí chování s cílem ublížit člověku fyzicky nebo slovně nebo zničit majetek. Na agresi lze nahlížet ze společenské a individuální úrovně. V současné době existuje mnoho nebezpečných zbraní, proto celospolečensky vzniká silné riziko katastrofálních následků při projevu agresivního aktu. Individuální úroveň znamená reakci na vlastní agresivní myšlenky a způsob, jakým se s nimi vyrovná. Existují dvě teorie o vzniku agrese, přičemž jedna hovoří o agresi jako vrozeném pudu a druhá o agresi jako naučenému chování. (Atkinson R. L., 2003)

Delikvence

Delikvenci, stejně tak delikventní chování, lze charakterizovat jako všechny typy jednání, které porušují normy chráněné právními předpisy včetně přestupků. (Matoušek O., Kroftová A., 1998, str. 309)

Delikvence vychází z překladu latinského výrazu a znamená provinít se. Delikvent je tedy člověk, který se něčím provinil. Delikventní chování může být spojováno s právními následky. Jedná se tedy o pojem rozšiřující kriminalitu, která je spojena výhradně s právním postihem. (Novotný P., 2006)

Dítě/dětství

Vágnerová (2012) považuje za dítě jedince od narození až do stáří patnácti let věku. Dětství se po narození dítěte dělí na období novorozenecké, kojenecké, batolecí, předškolní a školní, přičemž školní věk se dále dělí na mladší školní a starší školní. Každé období má své specifické charakteristiky a edukační postupy.

Jandourek (2009) hovoří o dětství jako specifické fázi životního cyklu. Dětství začíná narozením a končí z právního hlediska patnáctým věkem života. V dětství probíhá

primární socializace a výchova v rodině. Značný vliv na dětství má socioekonomický status rodiny.

Jiný pohled na definici dítěte nabízí právní úprava. Zákon o sociálně právní ochraně dětí definuje dítě jako nezletilou osobu, tedy do doby dovršení osmnáctého roku věku. (Novotná V., 2016)

Trestní předpisy pracují navíc s pojmem mladistvý. Mladistvá osoba je taková, která dovršila patnáctý rok věku, avšak nepřekročila osmnáct let věku. Z pohledu zákona výše uvedeného se v obecné rovině jedná stále o dítě, však v rovině trestně právní úpravy je nezbytné dětství rozlišit. (ÚZ Trestní předpisy, 2017)

Mládež

Mládež v souladu s mezinárodními dokumenty označuje skupinu mladých lidí, kteří nedovršili osmnáctý rok věku, přičemž spodní hranice není určena. (Matoušek O., Matoušková A., 2011)

Mládí je etapa životního cyklu mezi dětstvím a dospělostí. V mládí dochází k přípravě na převzetí role dospělého a odpoutání se od primární rodiny. Výrazně stoupá význam vrstevnických skupin. Věkové určení je velmi obtížné. (Jandourek J., 2009)

Rodina

„Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde například o nesezdaný pár, o náhradní rodinu, atd.“ (Sobotková I., 2001)

Matějček (2003) definuje rodinu jako skupinu osob, které spojuje pokrevní pouto nebo právní vztah. Rodinu vnímá jako nenahraditelnou instituci. Dítě získává pocit jistoty a bezpečí právě mezi osobami blízkými.

Socializace

Obecně socializace představuje formování a růst osobnosti, kterou ovlivňují vnější

podněty, a to včetně výchovy. V rámci sociální interakce lze pozorovat kulturní a národní odlišnosti. Rozdíly jsou také patrné v rámci přijatých a nabízených norem a hodnot, stejně tak je každá osobnost jedinečná. V těchto procesech jedince ovlivňuje přírodní, kulturní a sociální prostředí a jedinec zase naopak působí na ně. (Jedlička a kolektiv, 2015)

Socializace je ve znamení postupné přeměny člověka, jakožto biologické bytosti, na bytost společenskou, která se učí ve společnosti žít. Proces socializace je celoživotní a probíhá nahodile. Jedinec si osvojuje normy společnosti, chování, kulturu i jazyk. (Kraus B., 2014)

3 Faktory ovlivňující delikvenci dětí a mládeže

Následující kapitoly se budou zabývat základními faktory, které ovlivňují vznik delikvence dětí a mládeže. Základní skupinu tvoří endogenní a exogenní příčiny, které jsou pak dále rozpracované podrobněji s cílem seznámit čtenáře s obecnou rovinou zkoumané problematiky. Vlivu rodiny, jakožto klíčovému tématu, je v této kapitole věnováno méně pozornosti, neboť rodina jako taková je podrobně zpracována v další kapitole.

3.1 Základní charakteristika příčin

Přirozenost lidského chování a výchova. Tak lze označit dva náhledy na lidské odlišnosti. Biologický determinismus hovoří o skutečnosti, že pokud jsou lidé členy živočišné říše, musí se i jejich chování řídit biologickými pudy. V období, kdy se tato teorie těšila zájmu, se často užíval pojem „rozený kriminálník“. Ideou je, že individuální a sociální chování převážně ovlivňuje a formuje genetická dispozice a proces socializace má na chování jedince minimální vliv. Tuto teorii střídá environmentální determinismus, který považuje výchovu za primární faktor, který formuje lidské chování a tato stojí nad vrozeným biologickým předpokladem. V souvislosti s touto teorií se pojí tabula rasa, tedy přesvědčení, že člověk vstupuje do života jako nepopsaný list, přičemž genetická dispozice není důležitá. To, čím se člověk stane, je výsledkem jeho chování a vývoje. Environmentální determinismus je považován jako takový za

naivní, neboť výzkumy ukazují, že dědičné faktory ovlivňují základní potenciál člověka. (Jedlička a kolektiv, 2015)

Večerka (2004) shrnuje zásadní vývojové problémy, které charakterizují současnou osobnost mladistvého delikventa. Podle něho vzniká zásadní rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí, kdy se mladiství cítí být zralí na ekonomickou nezávislost a chtějí se uplatnit na pracovním trhu, jsou však plně vázáni na školní docházku. Podobně tomu tak je i v oblasti sexuální. Od fyzicky zralé osoby se očekává role dospělého. Status je ale poměrně nízký a mnohdy jde až o dětské postavení s vnější kontrolou. Vznikají rozdíly mezi generacemi, kdy se očekává, že mladší generace bude ctít a předávat dál stávající hodnoty. Mladší generace se tomu ale brání. Rodina i společnost mají odlišné hodnoty a mladistvá osobnost se s tím musí vhodně vypořádat. Pokud se rozpory nedaří adekvátně řešit, je zde riziko vzniku kriminality.

3.2 Endogenní příčiny

Endogenní, též také vnitřní, příčiny, jsou takové, které se vztahují výhradně k osobnosti jedince a z ní vycházejí. Za endogenní příčinu lze považovat osobnost člověka, poruchy osobnosti a chování a genetiku.

3.2.1 Osobnost člověka

Dřívější pojem osobnost později nahradil pojem role. Osobnost byla pojímána jako vnitřní podstata člověka a zároveň jako vnější projev psychiky člověka. Osobnost byla vnímána jako veřejná maska, která zastírá skutečnou podstatu člověka. Člověk je tak ovládán na jedné straně pudy a na straně druhé je v souboji s požadavky vnějšího světa a osobní morálkou, která bývá v rozporu s tím, po čem člověk touží. Pojem osobnost byla později nahrazena pojmem role. Stále se však nabízí otázka, zda chování člověka je projevem jeho autenticity či se jen jedná o masku. Důležité je, nakolik se člověk se svou rolí ztotožňuje. V životě prochází jedinec různými rolami. Osobností se člověk stává. Každý jedinec si vytváří nějaké sebepojetí. S narůstajícími lety člověk získává nové zkušenosti a tím se zvyrazňuje jeho individualita. Vliv na utváření osobnosti má socializace, učení a zkušenosti. Každá osobnost má nějakou strukturu, přičemž tato

struktura je u každého jedince jiná. Lze rozlišit dvě úrovně. První je psychický proces (paměť, myšlení, vnímání). Druhou pak charakteristika psychických vlastností osobnosti, konkrétně dispozic a jejich projevů. Rys vyjadřuje stálý způsob chování a dispozice k určitým způsobům chování. (Nakonečný M., 2009)

Zvláštní podkapitolu tvoří osobnost mladistvého rodiče, tedy osobu ve věku patnáct až osmnáct let. V případě, že mladistvá dívka otěhotní (zde si dovolím nezabývat se blíže právní stránkou věci), velmi často se jedná o těhotenství nechtěné. Budoucí rodiče mnohdy ještě ani nedostudovali, sami jsou ve fázi osamostatňování se od svých vlastních rodičů, nemají prostor v partnerském vztahu sladit své požadavky a očekávání. Je zde přítomna nižší hygienická péče o dítě, zhoršená prenatální péče o matku a dítě, jsou vytvořeny výraznější obranné mechanismy proti vměšování se do soukromých záležitostí. Takto mladí rodiče také nemají dostatek zkušeností a obecně je pro ně péče o dítě náročná mimo jiné i v tom ohledu, že mají potíže sladit své jednání s potřebami dítěte. (Matějček Z., 1992)

3.2.2 Poruchy osobnosti a chování

Mezinárodní klasifikace nemocí uvádí následující poruchy osobnosti, jež mohou mít vztah k delikventnímu chování:

- disociální porucha osobnosti

Porucha osobnosti charakterizovaná bezohledností v sociálních závazcích, nedostatkem cítění pro druhé. Je velká nerovnováha mezi chováním a současnými sociálními normami. Chování nelze snadno změnit zkušeností, dokonce ani trestem. Je nízká tolerance k frustraci, nízký práh pro spouštění agrese včetně násilných činů; subjekt má tendenci klamat druhé nebo nabízet přijatelné vysvětlení pro chování, které ho přivádí do konfliktu se společností.

- emočně nestabilní porucha osobnosti

Porucha osobnosti charakterizovaná určitým sklonem ke zkratkovému chování bez uvážení jeho následků; nálada je nepředvídatelná a vrtošivá. Je přítomen sklon k neuváženým emočním výbuchům a neschopnost ovládat výbuchy svého chování. Tendence k hašteřivému chování a ke konfliktům s ostatními. Je možno rozlišit dva

typy poruchy: typ impulzivní, charakterizovaný hlavně emoční nestabilitou a chybějícím ovládním svých popudů, a typ hraniční, charakterizovaný navíc i poruchou představy o sobě, cílů a osobních preferencí, dlouhodobými pocity prázdnoty, dále intenzivními a nestabilními i interpersonálními vztahy a tendencí k sebezničujícím chování, včetně sebevražedných náznaků a pokusů.

- smíšená porucha osobnosti.

Mezinárodní klasifikace nemocí popisuje poruchy chování takto:

„Poruchy chování jsou charakterizovány opakovaným a přetrvávajícím agresivním, asociálním nebo vzdorovitým chováním. Takové chování by mělo výrazně překročit sociální chování odpovídající danému věku, mělo by být proto mnohem závažnější než běžné dětské zlobení nebo rebelantství dospívajících a mělo by mít trvalejší ráz (šest měsíců nebo déle). Tento druh poruch chování však může být projevem i jiné psychiatrické poruchy a v takovém případě má být preferována příslušná diagnóza. Chováním, na němž je diagnóza založena, je například nadměrné praní se nebo týrání, krutost k lidem nebo ke zvířatům, závažné destrukce majetku, zakládání požárů, krádeže, opakované lži, záškoláctví a útoky z domova, neobvykle časté a silné výbuchy vzteku a nekázeň. Pro diagnózu postačuje jeden z těchto typů chování, pokud je výrazný, nestačí však ojedinělý disociální čin.“

3.2.3 Genetika

Genetická a adopční studie byla zkoumána jako možný zdroj sociálně patologických jevů a deviantního chování, přičemž dědičná predispozice nebyla statisticky významně potvrzena. Naopak značný podíl byl přiznán sociálním vlivům, kterými je učení a výchova. (Fisher, Škoda, 2009, str. 31)

Delikvenci lze chápat jako chování. Dědičnost je jeden z mnoha faktorů, které mají na chování vliv. *„Genetická vloha jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo.“* (Matoušek O., Matoušková A., 2011, str. 23)

Ve věci dané problematiky se lze odkázat na výzkumy, které míru vlivu dědičnosti na delikventní chování mapovaly. Například některé práce poukazují na skutečnost, že

neexistuje specifická dispozice k určitému typu trestné činnosti, a biologická dispozice, která se dědí, souvisí se schopností dítěte přizpůsobit se rodinným a společenským pravidlům. Stejný výzkum rovněž hovoří o tom, že děti a mládež vyrůstající v rodině s nízkým sociálním statusem mají vyšší pravděpodobnost kriminálního chování, než ti, kteří vyrůstají v rodině s vysokým ekonomickým a sociálním postavením, přičemž v těchto rodinách se značně oslabuje vliv a podíl genetické dispozice. (Matoušek O., Matoušková A., 2011)

Matějček a Dytrych ve své práci (2002) hovoří o tak zvané BIG-FIVE, neboli Velká pětka. Jedná se o název pěti vlastností, které předpovídají, zda a jak moc bude jejich nositel úspěšný a šťastný. Do jisté míry je jejich vlastnictví dáno geneticky a přenáší se z generace na generaci. Jakou měrou je přenos zajištěn, není zcela jasné. Rovněž je přítomno mnoho dalších faktorů, které život jedince ovlivňují. Je však vhodné si na tuto „pětku“ poukázat. Níže uvedené vlastnosti poté představují jakýsi ideál, tzv. resilientního člověka.

1. Inteligence. Inteligencí se pro účely daného pojmu nemyslí pouze IQ, ale celková otevřenost vůči novým poznatkům, schopnost nové poznatky tvořivě zpracovat, atd. To můžeme souhrnně označit jako aktivní složku jedince.
2. Svědomitost. Chápejme to jako něco, co vychází z nás a dotýká se to druhých.
3. Extraverze. To znamená, že je člověk více živý směrem ven, tedy ze sebe. Extrovertní lidé snáze navazují kontakty. Opakem je introverze.
4. Přívětivost. Přívětivost doplňuje extroverzi.
5. Citová stabilita. Taktéž nervová stabilita, odolnost.

3.3 Exogenní faktory

Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, může zásadním způsobem ovlivnit jeho vývoj. Dítě je s prostředím ve vzájemné interakci. Jedná se o interakci nejen s lidmi, ale i neživými objekty. Aby se dítě mohlo vyvíjet, musí být samo aktivní, tedy nejen reagovat na různé podněty, ale i ovlivňovat a podněcovat reakce lidí ve svém okolí. Vývoj dítěte ovlivňuje fyzické a sociokulturní prostředí. (Vágnerová M., 2012)

Vývoj dítěte ovlivňují všechny složky fyzického prostředí, přičemž každá jiným podílem. V případě, že je prostředí stabilní, strukturované a předvídatelné, dítě lépe

pochopí jeho zákonitosti. Proces rozvoje interakce se společností je označován jako socializace. V rámci socializačního učení dochází k rozvoji sociálního učení, kdy se jedinec učí žádoucím způsobům chování, vyhodnocování určitých situací a jejich prožívání. Učení probíhá formou nápodoby a identifikace. Jedinec zaujímá takové postoje a názory, se kterými se ztotožňuje. Důležitou roli hraje i učení pomocí odměn a trestů za žádoucí a nežádoucí chování. (Vágnerová M., 2012)

Socializačních činitelů, které ovlivňují vývoj a chování dětí, je několik. Na obecné úrovni lze za jeden z nich považovat celkové sociokulturní vlivy. Skrze ně si jedinec osvojuje jazyk, hodnoty i způsoby chování dané společností. Společnost se postupem času mění a prochází zásadními změnami. Je tedy nezbytné k této skutečnosti přihlídnout a pohlížet na jedince v kontextu období, ve kterém vyrůstal a dospíval. (Vágnerová M., 2012).

Matoušek, Pazlarová a Baldová (2008) uvádějí přehled základních potřeb v období dětství a dospívání, které by měly být naplněny.

V období dětství se jedná o:

- zajištění fyzické potřeby, tedy jídla, tepla a ochrany před nepříznivými vlivy fyzického i sociálního prostředí,
- zajištění bezpečí v podobě silné emocionální vazby s blízkou osobou; zajištění stále pečující osoby, nejlépe v rodině,
- potřebu stability a přehlednost prostředí; zejména se jedná o bydliště s danými pravidly,
- potřebu učit se; zajištění prostředí, které dává k učení příležitost,
- začlenění do širšího okruhu lidí, ať už v rámci širší rodiny či vrstevnické skupiny,
- potřebu životní perspektivy a rozvoj vztahu k budoucnosti.

V období dospívání se jedná o:

- fyzickou potřebu a potřebu bezpečí, zejména ve vztahu k redukci úmrtí a zranění,
- udržování vazby na původní rodinu a současně pokusy se vůči ní vymezit, což zahrnuje určitou míru vzdoru, která je tolerována,
- pokusy o spojení s osobou opačného pohlaví mimo rodinu, přičemž je vhodné, aby tato osoba byla hodnotovou orientací blízká původní rodně,
- potřebu obstát mezi vrstevníky,

- potřebu nalezení osoby stejného pohlaví, která dotyčnému imponuje, důležitá je i možnost setkání s imponující osobou,
- příležitost ke vzdělání a pracovní příležitosti včetně prostředí toto podporující,
- nalezení vlastní identity a smyslu vlastního života.

3.3.1 Vliv rodiny

Na rodinu, jakožto nejvýznamnější prostředí, ve kterém dochází k socializaci a přenosu základních horem a hodnot společnosti, je zaměřena značná pozornost při vzniku antisociálního chování dětí a mládeže. Vliv rodiny na dítě se však s věkem postupně oslabuje a důležitou roli začínají hrát vrstevnické skupiny. (Krulichová, Podaná, Buriánek a kol, 2015)

Děti si v rámci rodiny nepřebírají pouze prosociální vzorce chování, však osvojují si také způsoby chování podporující delikvenci. Mohou mít buď pozitivní postoj k násilí, nebo mohou napětí pozorovat v rámci struktury rodiny, tedy například rozvod rodičů, vážná nemoc v rodině, úmrtí či domácí násilí. (Krulichová, Podaná, Buriánek a kol., 2015)

Rodina sama o sobě však nemusí být příčinou delikvence, naopak může být delikventním chováním jedince sama narušena. Antisociální chování dítěte způsobuje rodičům stres, který narušuje vazby v rodině (Krulichová, Podaná, Buriánek a kol., 2015).

Dle Fischera a Škody (2009) jsou nejzávažnějšími poruchami rodičovské role, které lze pozorovat v rodině u dětí s problematickým chováním, tyto:

- dysfunkce až afunkce rodiny ve spojitosti s psychickou deprivací,
- problematická osobnost rodičů, kteří nechtějí, nemohou nebo se neumí postarat o děti a sami rodiče se dopouští asociálního a antisociálního chování,
- problém úplnosti rodiny, náhradních rodičů až ústavní výchovy,
- syndrom CAN (zanedbávané, týrané, zneužívané dítě).

Současným rodinným trendem je dle Krause (2014) dezintegrace rodiny. Jednotliví členové rodiny se potkávají méně než dříve, méně spolu komunikují a netráví spolu potřebný čas. Takové uspořádání se následně odráží na dětech, které vnímají absenci

pevného zázemí a často se uchylují k členství v různých partách, které ale poskytují příležitost k různým deviantním činům. V tomto kontextu je rodinné prostředí mladých deviantů popisováno jako chladné a bez zájmu rodičů o své dítě.

3.3.2 Vliv školy

Škola se vyjma vzdělávání podílí také na výchově. Škola vykonává nad žáky sociální kontrolu. Paradoxně škola je právě jedním z prostředí, kde se delikvence často vyskytuje. Děti tráví ve škole značné množství času, utváří různé skupiny a pro některé skupiny může být delikvence jakousi skupinovou normou. Existují výzkumy, které se zaměřují na vztah mezi delikvencí a negativním postojem ke škole, poukazují na absenci souvislosti mezi špatnými známkami a delikventním chováním. (Moravcová, Podaná, Buriánek a kol., 2015, str. 89-90).

Škola a školní prostředí nemá být vnímáno jako pokračovatel rodinné výchovy, nýbrž rozvíjí občanské návyky a připravuje jedince na zvládnutí nároků a požadavků společnosti. (Jedlička a kolektiv, 2015)

V souvislosti se školním prostředím a celkovým naladěním žáků a studentů je často užíván pojem klima školní třídy a celková kultura školy. To značí stálější a dlouhodobější sociálně-emocionální naladění všech žáků/studentů ve třídě, na kterém se ve vzájemné interakci všichni podílí a tvoří úroveň prostředí třídy. Zmiňované klima ovlivňuje jednotlivce z hlediska sociálního, psychologického, zdravotního i pedagogického. (Lašek J., 2007)

3.3.3 Vrstevnické skupiny, trávení volného času

Do kontaktu s vrstevnickými skupinami přichází dítě už od malička, významu však nabývají zejména v období puberty. Vrstevníci si poskytují navzájem uznání a zajišťují společné zážitky. Adolescenti prochází obdobím druhého vzdoru, kdy testují rodiče, kolik toho unesou, touží po samostatnosti a odklonu od rodiny, na druhou stranu jsou na rodině materiálně závislí. Vrstevnická skupina tak nabízí podporu a pochopení. Dospívání je vnímáno jako období krize, kdy jedinec obtížně řeší konflikty se společností. O vrstevnických skupinách lze hovořit rovněž jako o subkultuře mládeže.

(Jedlička a kolektiv, 2015)

Kraus (2008) definuje vrstevnickou skupinu jako „*přirozenou formu života dětí a mládeže*“, přičemž vrstevnickou skupinu charakterizuje věková a názorová blízkost, ze které vyplývá souhlasné jednání.

Vrstevnická skupina se liší velikostí, strukturou, ale také normami a hodnotami. Může tak vzniknout skupina s jednoznačně pozitivními cíli, ale také skupina asociální až antisociální. Vrstevnická skupina má na formování osobnosti člověka velký vliv, a to jak v pozitivním, tak v negativním směru. Skupina, která má za následek delikventní chování dítěte, může být jeho útočištěm a jedná se o únik z nefunkční rodiny. Výrazně ovlivňuje chování jedince zejména v období puberty, tedy v období, pro které je charakteristické oslabení vlivu školy a rodiny. (Kraus B., 2014)

3.3.4 Masmédia

Je prokázáno, že současné děti a mládež tráví u sdělovacích prostředků čím dál tím více času. Nejvíce oblíbeným informačním kanálem je internet. Jako problém se ukazuje přijímání informací prostřednictvím masmédií pro děti předškolní a mladšího školního věku, které zatím nedisponují schopností si informace správně vyložit a pochopit jejich pravý smysl. Věří všemu, co vidí, a vše vnímají jako skutečnost. Značné množství výzkumů bylo věnováno i vlivu násilí v médiích na chování dětí. Bylo konstatováno, že děti jsou násilí prostřednictvím komunikačních médií vystavovány od útlého věku a časté sledování dané tematiky vnáší do společnosti mnohem více násilí. Jedinci, kteří jsou násilí vystavováni častěji, jsou hodnoceni jako agresivnější. (Jedlička a kolektiv, 2015)

Je-li dětem zlo a násilí prostřednictvím médií prezentováno v kontextu, který těmto událostem dává smysl v kulturním prostředí, a pokud nejsou děti bezprizorní, pak nemusí mít ničující následky. Pokud není dítěti věnována dostatečná pozornost, která by zasadila projevy násilí do daného kontextu, pak jej dítě pojme jako legitimní způsob prosazování vlastních zájmů. Negativní dopad mají masmédia zejména na kategorii dětí, které mají sklony k násilnému chování dané geneticky, které se potýkají s nezájmem rodičů, případně jsou součástí skupin, které sdílejí deviantní normy. (Matoušek O., Matoušková A., 2011)

4 Rodina jako sociální děloha

Jedná s o pojem, který metaforicky začali ve své terapeutické praxi používat Chvála a Trapková (2017). Pojem se vytvořil v souvislosti s tak zvaným „jazykováním“. V rámci terapeutických sezení došli ke zjištění, že zprvu zcela nevědomě, později záměrně, užívali obraty ve spojení s událostmi a prožíváním kolem porodu. Stejnou formou došli i k užívání pojmu sociální porod. Konstatují, že oba pojmy velmi dobře vystihují vývoj rodiny s ohledem na dynamiku střídání generací.

Dělohu lze obecně chápat jako chráněný prostor. Rozlišuje, co patří dovnitř a co ven, a vnáší do systému rovnováhu. Stejně tak jako plod zůstává v děloze matky tak dlouho, dokud není jeho vývoj dokončen a není připraven čelit vnějšímu světu, tak i dítě po porodu prochází jednotlivými fázemi v sociální děloze, dokud není schopno samostatně čelit nárokům kladeným z vnější vrstvy. (Chávla a Trapková, 2017, str. 90-91)

Mezi biologickou a sociální dělohou lze pozorovat jistou analogii. Placenta je orgánem, který zajišťuje v děloze matky látkovou výměnu mezi vnějším prostředím a plodem. Stejně tak je interakce mezi rodičem a dítětem zdrojem výživy, v tomto případě však sociální. Rodičovství i placentace vznikají až počatím dítěte. Těhotenství je rozděleno do trimestrů, přičemž s každým obdobím se pojí určitá rizika. Po narození dítěte rozdělují psychologické teorie vývoj dítěte rovněž na tři období, tedy od narození do šesti let, od šesti do dvanácti a od dvanácti let do plnoletosti. První tři měsíce v biologické děloze jsou charakterizovány tím, že se prudce vyvíjí buňky, vzniká placentární systém a zárodek. Vyvíjejí se nejdůležitější orgány. Pokud se některý orgán nevyvine tak, jak má, má to vliv na další vývoj. Plod si bere od matky vše, co potřebuje, a to mnohdy i na její úkor. U dítěte v sociální děloze probíhá prvních šest let zrání centrálního nervového systému a sociálního učení, prochází určitými fázemi vývoje. Podobně je tomu i na sociální úrovni. Ač se často považuje za nejdůležitější vztah dítěte s matkou, je nepochybné, že funkce otce od samého počátku je nepostradatelná. Vztah matky a dítěte je od počátku velmi intimní, mnohdy se tak problémy vyskytující se u matky objevují i u dítěte. Konfliktní vztah mezi matkou a otcem nevytváří harmonické prostředí, které by dítě sytilo a následky „podvýživy“ se tak projevují v dalších letech. Pokud není některý psychosociální orgán vyvinutý včas, vede k nerovnoměrnému vývoji a vztahu ke světu. V další fázi, tedy v druhém trimestru, se biologická děloha zvětšuje vlivem zvyšující se produkce plodové vody. Výživu plodu

zcela zajišťuje placenta, ve které se prolínají krevní oběhy plodu a matky, však tak, že se jejich krev nemísí. Plod má přiměřeně velký prostor a dostatečný přísun živin. Rozvíjí se koordinace pohybů těla, dozrávají tělesné funkce, plod ale stále není schopen samostatného života mimo tělo matky. V sociální děloze dochází k větší samostatnosti dítěte, umí základní sociální dovednosti, které nadále procvičuje a upevňuje. Vztahy začíná vytvářet i mimo rodinu, stále je ale chráněné před vlastní zodpovědností. Informace přebírá z velké části i ze školy, nejen z rodiny. V posledním trimestru se dítě připravuje na opuštění chráněného prostoru. V biologické děloze začíná být málo prostoru, plod v pohybu fyzicky strádá. I zde lze spatřovat analogii. Dítě se na změnu dlouho připravuje. Zvyšuje se napětí v rodině stejně tak, jako se zvyšovala dráždivost biologické dělohy na konci těhotenství. Na konci puberty je dítě připraveno k separaci. Separaci lze přirovnat k porodu. (Chvála a Trapková, 2017, str. 106-109).

Dle Matouška (2003) je pro současnou českou rodinu typický volnější vztah k matce než k otci. Otec se méně zajímá o školu a méně vypráví dětem o svém zaměstnání. S matkou je možné více hovořit o tématech školy, kamarádů, módě. Matky také více zasahují do volby budoucího povolání. Matka při výchově spíše prosí a žádá, otec více rozkazuje. S otcem mívají děti častěji špatný vztah. V současné rodině se vyskytují zaměstnané ženy. Jedná se zejména o ekonomickou nutnost. Na matky je tak kladen požadavek zvládat náročnost pracovních požadavků a udržení chodu domácnosti. Žena tak žádá po muži pomoc v domácnosti, ale i rodinnou harmonii a porozumění.

Dítě se chová podle rodičovského vzoru. Napodobuje rodiče stejného pohlaví. Nepřítomnost rodičovského vzoru je možno chápat jako deprivaci. S laskavým a hodným rodičem se dítě ztotožní snáze, než s trestajícím. Dítě sleduje i rodiče v rámci kontaktu se všemi členy širší rodiny i osobami nepříbuzenskými. Každá rodina přebírá a dále přenáší transgenerační tradice, ze kterých si vybírá. (Matoušek O., 2003).

Za primární spojenectví v rámci rodiny je považován vztah mezi matkou a dítětem. Ten vzniká v době těhotenství a vazba je ovlivňována v průběhu porodu a poporodním kontaktem. Dobře fungující rodina je založena na pevném spojenectví mezi mužem a ženou. V případě, že je spojenectví mezi rodičem a dítětem větší než partnerská vazba, jedná se o porušení rodičovské solidarity, neboť dítě dostává větší vztahovou moc, než jaká mu náleží (Matoušek O., 2003, s. 92).

Obecný mýtus praví, že mladiství delikvenci pochází ze sociálně slabých a případně

rozpadlých rodin. Přichází se však se zjištěním, že delikventní děti a mládež pochází ve velkém počtu i z dobře situovaných a na první pohled funkčních rodin. Platí však, že rodiny s mladým delikventem jsou méně soudržné a konfliktní. Otec například dovoluje to, co matka zakazuje. Platí také to, že neúplná rodina se častěji vyskytuje jako charakteristika u delikventů (Matoušek O., 2003, str. 125).

4.1 Funkce rodiny

Kraus (2014) pracuje s následujícími funkcemi:

- Biologická a reprodukční. V rámci této funkce je uspokojována přirozená biologická a sexuální potřeba a dále potřeba rozmnožovat se.
- Sociálně ekonomická. Členové rodiny jsou výdělečně činní, ale zároveň jsou také nezbytnou součástí trhu jako spotřebitel. V případě ztráty zaměstnání se rodina potýká se snížením příjmu a nárůstem nákladů.
- Ochranná. Funkce spočívá v zaopatření potřeb členů rodiny, především dětí. Částečně přejímá ochrannou funkci stát, však ve větší míře je kladena zodpovědnost na občany, a to jak z hlediska ekonomického (pojištění), tak z hlediska biologického (starost o nemocného člena rodiny). Zejména neúplné rodiny s touto funkcí mohou mít potíže, neboť se jeví jako nereálné sloučit všechny požadavky, které jsou na ně kladeny.
- Socializačně výchovná. Rodina je primárním nositelem této funkce, kterou praktikuje prostřednictvím socializačního procesu, do kterého je dítě aktivně zapojeno. Bývá měřítkem úspěšnosti dítěte. Nejednotná výchova rodičů a jejich nedůslednost bývá příčinou deviantního chování dětí.
- Emocionální. Jedná se o zcela zásadní funkci, která ale, bohužel, v mnoha rodinách zcela chybí. Následkem bývá deprivované, a v horších případech dokonce týrané, dítě s řadou psychických problémů, jejichž projevem je deviantní chování.

Aby se dítě správně vyvíjelo, musí rodina plnit všechny své funkce. Z pohledu funkčnosti lze rozdělit rodiny na:

- funkční (rodina plní své funkce),
- problémové (vyskytují se závažnější problémy, které je ale rodina schopna řešit),
- dysfunkční (závažné poruchy funkcí, které není rodina schopna řešit vlastními

silami),

- afunkční (neplní základní funkce, následkem je odebrání dítěte z rodiny). (Kraus B., 2014)

4.2 Faktory ovlivňující výchovu dětí a mládeže

Faktorů, které ovlivňují výchovu dětí a mládeže v rodinách, je hned několik. V následujících kapitolách bude podrobněji rozpracována problematika sociálního statusu rodin, vzdělání a zaměstnání rodičů, jednotlivých typů rodin, lokalit, ve kterých rodiny bydlí, hodnot, jaké rodina uznává, metody výchovy a v neposlední řadě i sourozeneckých vztahů.

4.2.1 Sociální status rodiny

Socioekonomický status rodiny, pojem zahrnující tři proměnné, kterými jsou přístup k ekonomickým zdrojům (zejména skrze příjem), vzdělání a prestiž. Prestiž je obtížně měřitelná. Budeme-li pracovat s teorií, že postavení ve společnosti určuje rodina, nikoli jednatel, pak tvoří nejspolehlivější ukazatel postavení muže. Žena má doplňkový příjem, který je pro rodinu sice velmi důležitý, však neovlivňuje třídní zařazení rodiny. Manželé tak svým pracovním zařazením přímo náležejí určité společenské vrstvě. (Možný I., 2006)

Ve spojitosti s ekonomickým statusem rodiny je vhodné poukázat na šikanu. Děti, které pocházejí z nízko příjmových rodin, vybočují například svým oblečením a materiálním zajištěním, se mohou stát agresory, jakožto způsob kompenzace svého znevýhodnění. (Kraus B., 2014)

Další skupinu tvoří rodiny tvořené mladistvými rodiči. Takové rodiny mají obecně nižší socioekonomický status. Řeší více finančních a bytových obtíží. (Matejček Z., 1992)

Rodiny, ve kterých je přítomno domácí násilí, mají dle výzkumů rovněž nižší socioekonomický status, je přítomno více stresu a ekonomických problémů, rodiny se častěji stěhují a také se více vyskytuje závislost na návykových látkách. Jedná se častěji o mladé rodiny s nižším vzděláním rodičů. (Matoušek O., 2017)

Chudoba je obecně vnímána jako sociální problém. Lze na ni také nahlížet jako na subkulturní jev, který je udržovaný mnoha generacemi. Příčinou delikventního chování mládeže může být právě ona subkultura chudoby, ve které vyrůstají, neboť jejich činy jsou s orientací skupiny více slučitelné, než se skupinou výše a lépe postavených společenských vrstev. (Matoušek O., Matoušková A., 2011)

4.2.2 Vzdelání a zaměstnání rodičů

Zde navazujeme na předchozí kapitolu, kdy zaměstnání rodičů tvoří ukazatel socioekonomického statusu rodiny.

Rodina ovlivňuje možnosti svého dítěte a zajišťuje mu podmínky pro dosažení vyššího vzdělání, jakožto vstupní brány do lepší společenské vrstvy. To, jaké možnosti a podmínky rodina nabízí, záleží na kulturním kapitálu rodiny, tedy na vzdělání rodičů a jejich celkové kultivovanosti. To ovlivňuje způsob, jakým stimulují dítě a jakým podporují dítě ve vzdělávání. S tím ale souvisí i ekonomická situace rodiny, kdy ekonomicky silnější rodina koupí dítěti hračky určené pro rozvoj a stimulaci, umožní dítěti cestovat, a tak dále. (Možný I., 2006)

Studia ukazují, že pracující matky věnují svým dětem významně více času než matky nepracující. Ve svém denním harmonogramu se snaží vyčlenit si čas, který plně věnují výhradně dítěti. Další studie neprokázala výraznou souvislost mezi zaměstnaností matek a růstem delikvence dětí těchto matek. Zvyšujícím se významem role otce se podařila studií u mladistvých delikventů prokázat souvislost právě s absencí otcovské výchovy, a to buď ve vztahu s rozvodem a odchodem otce z domácnosti, či jeho zaměstnanost a nedostatečný čas věnovaný dětem. (Jedlička a kolektiv, 2015)

4.2.3 Typy rodin

Rodiny lze dělit na úplné, neúplné a doplněné. Rodina úplná se skládá z obou rodičů a minimálně jednoho dítěte. Takovou rodinu lze označit také za rodinu nukleární. Jedná se o základní a tradiční typ rodiny, která plní veškeré základní funkce. Úplná rodina však nemusí být zárukou správného vývoje dítěte, však láskyplní pečující rodiče tvoří předpoklad k tomu, že dítě převezme takovýto vzorec chování do vlastního budoucího

života. Neúplnou rodinu tvoří jeden rodič a dítě/děti. Neúplná rodina vznikne například rozvodem nebo úmrtím. Takové uspořádání vnáší do života dítěte nejistotu a změnu.(Matějček Z., 2017). Doplněnou rodinou je myšleno uspořádání, kdy si rodič přivede do stávajícího rodinného systému nového partnera. Nový partner vychovává nevlastní dítě, což přináší mnoho nových a nesnadných situací do rodiny. (Matějček Z., 1992)

Po vzoru Jandourka (2009) lze hovořit také o typech rodin, pro které je typické nesezdané soužití, případně registrované partnerství.

4.2.4 Lokalita bydliště rodiny

Zjednodušeně lze říci, že lokalita znamená sdružení osob na ohraničeném území, které spojují hodnoty, tradice a symboly. Základními typy jsou lokality městské a venkovské. Nesporným faktem zůstává, že výchova dětí městských a venkovských se odlišuje. (Kraus B., Poláčková V., 2001)

To, kde rodina bydlí, souvisí se socioekonomickým statusem rodiny. Bohatší rodiny mohou svým dětem dopřát vlastní pokoj s vlastním pracovním prostorem, což ovlivňuje možnosti dítěte. Ekonomicky lépe postavené rodiny si mohou dovolit „lepší bydlení“ a „lepší sousedy“, přičemž lokalita bydliště sdružuje víceméně stejné ekonomické vrstvy. Děti tak navazují přátelství a kamarádské vztahy s obdobně situovanými dětmi. V rámci této skutečnosti lze hovořit o dědictví sociálního kapitálu rodiny, což je dáno i konexemi a styky. Jednotlivci mají tendenci vybírat si i protějšky stejného postavení. (Možný I., 2006)

Dle Krause (2014) nelze vliv na delikventní chování lokálního prostředí pominout. Lokalitu definuje jako skupinu lidí žijící na ohraničeném území, tito uznávají společné tradice, hodnoty a symboly a užívají stejné služby a navštěvují stejné instituce. Teorie sociální dezorganizace pracuje s předpokladem, že v určité lokalitě bydliště, s určitou skupinou obyvatel a subkulturou se bude deviantní chování vyskytovat častěji než jinde. Rovněž se deviantní chování vyskytuje ve větší míře ve městě, kde je větší míra anonymity než na venkově, pro který je charakteristická veřejná kontrola. (Kraus B., 2014)

4.2.5 Hodnoty rodiny

Současnou rodinu popisuje Matoušek a Pázlarová (2010) jako instituci s rovnocenným postavením muže a ženy, kteří kooperují při vedení domácnosti, výchově dětí i obstarávání prostředků pro život rodiny. Jako vhodné se jeví pouze dvougenerační soužití. Tolerance k rozvodu je vysoká. Emocionální spokojenost členů rodiny je jako hodnota vysoko. Fyzické trestání dětí je bráno spíše jako výjimečný prostředek. Přesto se však část rodin od tohoto modelu odchyluje a dodržuje starší rodinné tradice, jako je například rozdělení mužské a ženské role.

Soubor hodnot, který rodina reflektuje, je nazýván rodinným kodexem. Tento kodex určuje, co je správné, co nikoli a co se má dělat v jaké situaci. Reakce členů rodiny jsou ovlivněny rodinnou historií a zkušenostmi předků. Určité situace mají specifický význam pouze pro konkrétní rodinu. (Matoušek a Pázlarová, 2010).

4.2.6 Metoda výchovy

Souvislost se zkušenostmi rodiny, její historií a předávanými vzorci chování a výchovy je zcela patrná. Mnoho rodičů má potíže s vypořádáním se s vlastní životní a rodinnou historií. Tvzení, že naše děti budeme vychovávat zcela jinak a lépe, než jak rodiče vychovali nás, není správné a žádoucí. Někteří rodiče zcela mylně chápou správnou výchovu jako absenci hranic a pravidel. Rodič, který chce vést své dítě k samostatnosti a autonomii, měl by takový sám být a mít odvalu stát si za svým jednáním. Každý, kdo stanovuje hranice a pravidla, musí být schopen ustát situaci, kdy za to nebude milován a oblíben. Právě to je důvodem, pro který se rodiče a vychovatelé bojí stanovit hranice sobě i druhým. Respektování dítěte posiluje pocit jeho vlastní hodnoty. Pokud dítě respektujeme a vážíme si ho, jdeme mu příkladem. Kdo ignoruje a překračuje hranice pravidelně, přispívá k posilování destruktivních postojů a zároveň brání pocitu vlastní hodnoty, vzájemného respektu a úcty. Stanovení hranic nemá nic společného s trestem. Tresty posilují komplex méněcennosti. Oproti tomu logický následek posiluje sebehodnocení a zjištění toho, co všechno dítě může. Přirozený důsledek neobsahuje hrozby. Přirozený důsledek učí dítě zodpovědnosti za jednání a chování. Výchovnou hranici rovněž nestanovíme bitím. Stanoviska k bití jako výchovnému prostředku jsou různá. Někteří považují občasné bití jako posílení autority vychovatele. Bití však nelze

považovat za pedagogický prostředek. Na fyzické trestání lze však nahlížet jako na obavu z nejisté a slabé autority. Dítě se nevědomě brání pokoření. V případě, že je bito, vstupuje s vychovatelem do mocenského boje. Překračování hranic často ukazuje na chybějící pravidla a hranice.(Jan-Uwe Rogge, 1996)

Rodinná socializace rozlišuje tři typy výchovy a jejich vlivy na děti. Autoritářští rodiče jsou přesvědčeni, že poslušnost tvoří základní ctnost dítěte. Dítě by se mělo podrobit jejich přáním. Na otázku „proč“ odpovídají „protože jsem to řekl“. Permisivní rodiče mají za to, že hlavní ctností dítěte je sebevyjádření. Vyhýbají se konfrontacím. Pro dítě mají řadu doporučení, která posilují odpovědnost a řád. Přání dítěte je na prvním místě. Posledním typem jsou autoritativní rodiče. Jedná se o jakousi zlatou střední cestu. Očekávají, že dítě bude akceptovat domácí pravidla, však povzbuzují ho, aby vyjádřilo vlastní názor. Bylo zjištěno, že děti autoritativních rodičů mají tendenci chovat se nezávisle, přátelsky a kooperují. Oproti tomu děti autoritářských rodičů jsou více závislé a chtějí se schovat pod ochranu dospělých a jsou více sobečtí. Jelikož měly vlivem autoritářské výchovy málo svobody, chtějí jí později mnoho a vlivem nedostatečného sociálního učení se dostávají nepřízřusobivé chování. (Jedlička a kolektiv, 2015)

Doktorka Pekařová (2006) popisuje základní principy výchovy, které by měly dodržovat rodiče, kteří si jednou nechtějí pokládat otázku: Kde jsme udělali chybu? Neboť to, jak se dítě chová, není jeho chybou. Je to chybou rodiče, který nezvládl výchovu.

Poslušnost. To znamená, že se rodiče musí dohodnout, co budou na dítěti vyžadovat a co všichni také začnou dělat. Denně a opakovaně. Podmínkou úspěchu je, že neexistuje žádná výjimka.

Důslednost. Rodiče by měli hledat situace, ve kterých budou jednotně vyžadovat stejný postup. Co dítě udělá jinak, musí rodiče ihned napravovat. Náprava ale nespočívá v křiku a napomínání, nýbrž v principu „uděláme to znovu a správně“. Nadávky a křik nezmění v chování dítěte nic. Naopak, agrese rodičů naučí dítě chovat se vztekale a vzpouzet se pokynům. Agrese rodičů vyvolá agresi dítěte.

Dítě by mělo být nejen milované, ale i milující. To znamená, že nemyslí pouze na sebe, ale zcela nezištně chce udělat radost a prokázat lásku i druhé osobě, v tomto případě

rodiči. První dva roky života rodiče své dítě učí, jak city přijímat, ale i dávat. Třetí rok života značí, co všechno dítě smí a nesmí. Princip spočívá v tom, že rodič dává dítěti najevo, že má radost z jeho zájmu o nové věci, o jeho počínání, však za určitých pravidel. Rodiče dítě doprovází, pozorují, chválí. Rodič nepřidrhuje, nepodává, nesbírá rozházené hračky, atd. Dítě se snadno naučí, že když je nemocné, rodiče o něho pečují, jsou starostliví a mají o něho strach. To samé by se mělo naučit i dítě ve vztahu ke svému nemocnému rodiči. Neexistuje věková hranice, ve které by se to dítě mělo naučit, neboť pokud dítě rodiče nepovedou k tomu, že je správné postarat se o nemocného rodiče, nenaučí se to už nikdy a bude žít jen samo pro sebe. Dítě je malé, ale není hloupé. Děti chtějí rodičům věřit. Co když ale rodič vyžaduje u dítěte čestnost, ale sám lže? Dítě bude lhát, pokud se to tak naučí v rámci procesu socializace, a to primárně v rodině. Vždy by měl rodič zjistit motivaci, tedy proč dítě krade. Pokud je důvodem to, že nezná hranice, pak je nezbytná sankce, především sociální. Pokud však krade pro jiné děti, protože si nemá s kým hrát a chce si koupit místo v partě, je třeba zajistit ochranu a způsob jak a kde získat děti i bez nutnosti krást.

4.2.7 Sourozenské vztahy

Sourozectví může přinášet obohacení i zátěž. Mezi obecně známá fakta patří skutečnost, že v případě narození prvního dítěte se veškerá pozornost soustředí na něj a příchod dalšího dítěte do rodiny přináší jisté obtíže. U staršího potomka mohou vznikat například výchovné problémy či návrat do vývojové fáze mladšího věku, jakožto snaha o zajištění pozornosti rodičů. Čím více dětí, tím méně pozornosti věnované jednomu dítěti. Na řadu pak přichází starší sourozenci, kteří pomáhají rodičům s péčí o mladší. Vzájemná pomoc může být pro obě strany obohacující. To ale může mít za následek i rezignaci na cíle, kterých lépe dosahuje starší sourozenec, a příklon k užívání návykových látek. Sourozenské pozice se mohou měnit. Například s příchodem zdravotně indisponovaného jedince je tento považován za nejmladšího a je chráněn všemi členy rodiny. (Matoušek a Pazlarová, 2010).

Matoušek (2010, s. 73) pracuje s pojmem **rodičovské dítě**. Dítě, které je přetížené nároky péče o mladší sourozence. Tuto roli lze pozorovat zejména ve velkých rodinách. Z rodičovského dítěte se může stát primární pečovatel.

4.3 Transgenerační přenos vzorců chování

Transgenerační přenos je obecně definován jako „proces, následkem kterého se vědomě nebo neúmyslně přenášejí vzorce chování do další generace“. (Bechyňová V. et. al., 2007, str. 119)

V rodinách, ve kterých je přítomnost násilí, je uváděn trojí způsob přenosu takového chování. Prvním způsobem je přenos chování z jiného sociálního prostředí, druhým je otisk různých situací, přičemž hloubka zápisu do paměti je daná silou emocionálního prožitku. Posledním způsobem je transgenerační přenos, pro který je typické, že jej praktikují mocensky silnější osoby vůči slabším. Rodič, který aplikoval násilí na svých dětech, může být jednou seniorem, který se sám stane terčem násilí. Je třeba poukázat na skutečnost, že pokud si dítě uvědomí, že násilí na něm bylo nespravedlivé, nebude tento model praktikovat na svých dětech, a naopak. (Buriánek J., 2006)

Chvála a Trapková (2008) pracují v odborné praxi s propojením čínské medicíny. Triáda jing-jang-tao, tedy matka-otec-dítě, poukazuje na vymezení emočního pole rodiny, ve kterém by mělo být propojení energií triády nerozpojitelné a vyvážené. V případě, že muž a žena přestanou spolupracovat, stane se rodina zranitelnější.

Dítě, které se do rodiny narodí jako první, mívá specifický vztah k otci a má tendenci přebírat zodpovědnost za jeho případné nedostatky. Druhorozené dítě může cítit zodpovědnost za emoční pole rodiny, zejména problémy matky. Třetí dítě se angažuje v oblasti kvality partnerského vztahu rodičů. Čtvrté dítě se snaží o zachování harmonie rodiny a rozpad rodiny může nejvíce ze všech vnímat jako svou vinu. (Tóthová 2011, s. 54)

V rámci rodiny může dojít k dvojímu traumatu. Prvním je intrarodinné násilí, kterého se dopouští na rodinném příslušníkovi jiný člen rodiny. Jedná se o násilí ve smyslu týrání, zneužívání a zanedbávání. Druhým je pak intrarodinné trauma, kterým rozumíme všechny neočekávané, nepředvídatelné a tragické zásahy do rodiny. Traumatem se rozumí taková zkušenost, která zasáhla strukturu jedince, který však nemohl útok zpracovat obvyklým způsobem. (Tóthová 2011, s. 68)

„Proto pomoc dítěti, které je svými rodiči týráno, zneužíváno či zanedbáváno, by se neměla soustředit „pouze“ na řešení aktuálního problému, ale pozornost by měla být věnována i eventualitě přenosu tohoto jevu. A to jak směrem k rodičům dítěte, tak do

budoucnosti dítěte.“ (Bechyňová et. al., 2007, str. 124). V případě, že není původní rodina uzdravena, dochází k závažnému poškození nejen jedince, který trauma zažil, ale i jeho budoucí generace. (Tóthová 2011, s. 76)

4.4 Poruchy attachmentu

Jako první se problematikou zabýval anglický psycholog a psychiatr John Bowlby. Pojem attachment se stal překladatelským oříškem a dosud nemá jasně stanovený výklad do češtiny. V odborné literatuře se termín překládá jako přimknutí, citová vazba, vztahová vazba či citové pouto. (Vrbtovská P., 2010)

Vzájemná interakce mezi dítětem a pečovatelem má zásadní vliv na budoucí duševní život dítěte. Péče poskytovaná dítěti během prvních let života ovlivní zásadně to, jak sebe samo a okolní svět bude dítě vnímat. Je důležité, aby se dítě v prvních letech svého života k jedné osobě (předpokládá se rodič) připoutalo a zároveň, aby tato osoba správně reagovala na dítě. Pokud by k tomuto kroku nedošlo a připoutání nebylo správné, mohou nastat poruchy citových vazeb u dítěte. Vrbtovská (2010) ve své knize poskytuje zamyšlení nad možnými příčinami. Těmi jsou:

- dítě zažívá rané zkušenosti poprvé a mozek si na základě těchto zkušeností vytváří mapu zážitků a jak se s jednotlivými skutečnostmi vypořádat,
- pečovatelé vytváří dítěti prostředí, ve kterém vyrůstá, mají proto dominantní vliv na jeho vývoj,
- dítě se připoutá výhradně na svého rodiče, jakožto primárního vychovatele a pečující osobu,
- pokud jsou první roky života dítětem vnímány jako dobré, dítě to přijímá jako pravdu a považuje svět za dobrý, stejně tak jako dítě vnímá dobře samo sebe,
- pokud zažívá v prvních letech zlo, integruje vnímání zlého světa jako konečnou pravdu.

Bowlby (2010) popisuje základní vzorce citového připoutání.

1. Jistě připoutané děti. Tyto děti se vyznačují aktivitou při hře a při vyhledávání kontaktu v době, kdy jsou odloučené od matky. V případě pláče se dají snadno utiшит a opět se plně věnují hře.

2. Děti úzkostně připoutané a vyhýbavé. Tyto děti se po krátkém odloučení matce vyhýbají a mají vřelejší vztah k cizím lidem.
3. Děti úzkostně připoutané a odmítavé. Takové děti se pohybují mezi odmítáním a přijímáním matky.

V případě, že je u dítěte pozorováno nějaké chování popsané v bodě dva a tři, jedná se riziko poruchy citové vazby.

5 Vliv rodinného prostředí na vznik delikvence

Rodina je i v současné době vnímána jako monogamní svazek, však s nutností poukázat na skutečnost, že jedinec za svůj život vystřídá partnerů několik. Manželství postupem let ztratilo na důležitosti a vážnosti. Stále častěji se společnost setkává s tak zvanými osobami „singl“, které představují samostatný život bez založení rodiny. (Kraus B., 2014)

Napříč celým textem se objevuje pojem rodina. Jaké uspořádání však lze ještě za rodinu považovat a co už rodina není? Z důvodu neustále se měnící společnosti je užití pojmu rodina značně problematické. Z daného důvodu by bylo vhodné nalézt jiný, vhodnější, termín, který by nahradil současný výklad instituce rodiny a lépe reagoval na měnící se společnost. (Smutek M., 2012)

Směr výchovy dětí v současné rodině udává demokratizace života. Rodiče jsou vůči svým dětem značně benevolentnější, než tomu bývalo, a pryč jsou doby, kdy děti svým rodičům dokonce vykaly. To má za následek ohrožení rodiče jakožto autority v očích dítěte. Na delikventním chování má nemalý podíl rovněž socioekonomická situace rodiny. Dříve se delikvence pojila převážně s chudobou, kdy se jedinci snažili společensky neakceptovatelným chováním dosáhnout vyšší úrovně. V současné době se riziko nežádoucího chování rozšířilo i do dobře situovaných rodin, což se dá odůvodnit klesajícím vlivem rodiny na chování dospívajících. Rodiče se rovněž pokouší nedostatek času věnovaný svým dětem zpeněžit a koupí dětem vše, co chtějí, což vytváří rovněž prostor pro vznik delikventního chování. Tím se mění hodnoty, které se učí děti vyznávat, materiální hodnoty převažují nad těmi duchovními. (Kraus B., 2014)

Jelikož rodinné prostředí zásadním způsobem ovlivňuje socializační proces jedince,

představuje patologická rodina značné riziko pro vznik delikventního chování. V případě, že nedochází k uspokojení základních potřeb dítěte v rodinném prostředí, dochází k nahrazení v další skupině, kterou dítě projde, a to vrstevnické, která se podílí na vzniku delikvence. Rodinné prostředí jako takové tvoří demograficko-psychologické podmínky (úplnost rodiny, počet dětí, vnitřní stabilita rodiny včetně vztahů mezi rodiči a dětmi), materiálně-ekonomické podmínky (zaměstnanost rodičů, úroveň bydlení, materiální zajištění dětí včetně možnosti zaplatit dětem zájmovou aktivitu) a v neposlední řadě kulturně-výchovné faktory (trávení volného času rodiny, hodnoty rodiny, životní styl rodiny, atd.). V souvislosti se vznikem nežádoucího chování je vhodné zmínit také oblast norem, které rodina vyznává. Tedy jaké chování akceptuje, jaké už nikoli a také zda v rodině existuje systém sankcí. Vyjma tohoto se na vzniku delikventního jednání podílí i osobnost rodiče a styl jeho výchovy. Riziková je taková rodina, která se potýká s problematikou například alkoholismu, poruchou osobnosti a emočně chladných rodičů. Pokud se rodiče dítěti nevěnují, nevytváří žádné výchovné hranice, nebo naopak praktikují velmi tvrdou výchovu, stejně tak absentuje rodičovská postava v rodině (například v případě rozvodu rodičů), vzniká prostor pro vznik delikvence. (Kraus B., 2014)

Motivaci k protispolečenskému jednání mohou tvořit různé skutečnosti. Nabízí se přítomnost nízkého právního vědomí či představa nutnosti „vzít právo do vlastních rukou“, pokud má jedinec nedůvěru v jiné a normami povolené prostředky k dosažení správného stavu věci. Významnou roli hrají vrstevnické skupiny a party, také ale užití návykových látek, nestrukturovaný volný čas a celkově pocit nudy v životě jedince. Všechny tyto faktory mohou vést k selhání jedince, pokud nedokáže a neumí takové situace řešit a vyrovnat se s nimi. (Večerka K., 2004)

6 Výzkumná část

V následujících kapitolách se čtenář dočte o celkovém průběhu výzkumného šetření. Dojde k vymezení cíle a zformulování vědecko-výzkumného problému, ze kterého vychází hlavní výzkumná otázka (dále jen HVO) a dílčí výzkumné otázky (dále jen DVO), přičemž dílčí výzkumné otázky sytí výzkumnou otázku hlavní. Dojde k popisu zvolené metody výzkumu, způsobu sběru dat a jejich vyhodnocení.

Ač byly v teoretické části okrajově zpracované i kapitoly týkající se dalších, vyjma rodinných, faktorů, které ovlivňují vznik delikventního chování, v rámci výzkumu těmto faktorům není věnována téměř žádná pozornost, neboť hlavní cíl výzkumu se v souladu s tématem práce těmito faktory nijak nezabývá. Pokud byla při výzkumném šetření ve spojitosti s některým z dalších faktorů položena související otázka, bylo tak činěno s cílem dokreslit kazuistiku jedince komplexně a na danou část lze nahlížet jako na zajímavost.

Výzkum bakalářské práce je založen na polostrukturovaných rozhovorech se šesti sociálními pracovníky, kteří působí na různých pracovištích jako kurátoři pro děti a mládež na úseku sociálně právní ochrany dětí, a to napříč Pardubickým krajem. Rozhovor byl následně zpracován do kazuistiky – případové studie - která prošla analýzou. Původním záměrem autora byla studie vybraných spisů dítěte/mladistvého, které orgán sociálně právní ochrany vede a které velmi důkladně, mnohdy i několik let, mapují jedince a jeho rodinu. Po zjištění, že ze zákona může do spisu nahlížet pouze sám jedinec, jeho zákonný zástupce (či osoba, které to zákon umožňuje), orgány činné v trestním řízení, kontrolní nadřazený úřad a v neposlední řadě logicky samotný pracovník, bylo nezbytné původní záměr přehodnotit. Proto byla obsahová analýza dokumentu nahrazena rozhovorem a následně bylo přistoupeno ke zpracování kazuistiky, tedy případové studie na základě zjištěných informací. Tomu musely být v přípravné fázi přizpůsobeny i jednotlivé okruhy dotazů a samotné otázky tak, aby obsáhly široké spektrum zkoumané problematiky a vytěžily co nejvíce informací. I přes snahu lze v této skutečnosti spatřovat jakýsi nedostatek, neboť je výzkum odkázán výhradně na uvážení samotného pracovníka, tedy co považuje sám za důležité a co se mu jeví zajímavé.

6.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Výzkum se skládá z hlavního a dílčího výzkumného cíle, přičemž každému cíli náleží vlastní výzkumná otázka. Výzkumné šetření bylo zaměřeno primárně na analýzu rodinného prostředí, ze kterého mladý delikvent pochází.

Formulace vědecko – výzkumného problému: Jaké faktory rodinného prostředí se vyskytují v rodinách mladého delikventa?

Výzkumné otázky:

HVO: „Jaké faktory rodinného prostředí podněcují vznik delikvence u dětí a mladistvých?“

DVO1: „Jaký je socioekonomický status rodiny, v níž dochází k výskytu delikventního chování dítěte/mladistvého?“

DVO2: „Jakou metodu rodiče preferují a praktikují při výchově svého dítěte?“

DVO3: „Jak souvisí transgenerační přenos delikventního chování včetně přítomnosti syndromu CAN v rodině se vznikem delikvence?“

6.2 Metodologie výzkumu

Pro praktickou část práce byl zvolen kvalitativní design výzkumu. Kvalitativní výzkum je považován za pružný typ výzkumu, neboť na počátku stojí výběr tématu a určení základních výzkumných otázek, otázky se ale mohou modifikovat či doplňovat v průběhu výzkumu. Během výzkumu je pozornost věnována všem informacím, tedy i těm, které se vyjeví i prvotně neplánovaně, však vedou k celkovému objasnění zkoumané problematiky. Mezi přednosti kvalitativního výzkumu lze řadit zejména to, že umožní velmi důkladný vhled do zkoumané problematiky, zkoumá problematiku v přirozeném prostředí a také zkoumá lokální příčinné souvislosti. Za nedostatek lze považovat zkoumání omezeného počtu jedinců, proto nelze výsledky příliš zobecňovat, výzkum může být ovlivněn subjektivním náhledem, pocity a preferencemi výzkumníka a v neposlední řadě bývají nesrovnalosti v analýze dat při nesprávném vyhodnocení, nebo se také výzkumník dopustí chyby při nedostatečném vysvětlení výběru výzkumného vzorku. (Hendl J., 2008)

Za metodu sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor. Dle Miovského (2006) jde o nejrozšířenější metodu rozhovoru, obsahuje závazné schéma, však pořadí otázek lze dle potřeby zaměňovat. Tento typ rozhovoru se jeví jako vhodný pro účely zkoumané problematiky, kdy není tazatel svázaný předem danou strukturou a pořadím otázek v rozhovoru a to mu umožní lépe reagovat na vzniklé situace a rozhovor je veden přirozeněji. Respondentovi tak vzniká prostor pro vyjádření vlastních myšlenek, tazatel se může dozvědět i další informace a v případě potřeby pouze položí doplňující otázky.

Otázky pokládané v rámci rozhovoru měly za cíl vytvořit kazuistiku, tedy případovou studii, delikventního jedince a jeho rodinného prostředí. Dle Hendla (2008) lze případovou studii vnímat jako zkoumání jednoho případu nebo několika málo případů, přičemž disponujeme velkým množstvím informací. Důvodem je zachycení složitosti případu v celém jeho rozsahu. Osobní případová studie, která byla pro účely tohoto výzkumu použita, zkoumá určitý aspekt osoby, zabývá se například minulostí, vztahy, kontexty, příčinami, faktory a může jít také o zachycení celého života.

6.3 Výzkumný vzorek

Pro výzkum byly vybrány celkem 3 pracovníci, kteří měli dle zadaných kritérií vybrat jednoho jedince, jehož případ bude analyzován. Pracovníci, se kterými byl rozhovor veden, nebyli vybráni dle určitých kritérií, nýbrž byli do výzkumu zapojeni na základě výběru jejich vedoucím pracovníkem dle jejich času a ochoty. Kritériem při výběru byla přítomnost delikventního chování jedince. Z důvodu nezbytnosti zajistit ochranu osobních údajů a anonymitu bylo přistoupeno k rozlišení výzkumného vzorku označením „Rozhovor 1 – 3“. Z důvodu zachování maximální anonymity byly v rámci rozhovoru získány výhradně základní osobní informace a ze stejného důvodu také není blíže rozpracována mapa jednotlivých úřadů, na kterých se výzkum uskutečnil.

6.4 Sběr dat

Rozhovory se uskutečnily na půdě úřadů v kancelářích jednotlivých pracovníků. Všichni pracovníci si na základě doporučení vyčlenili cca jednu hodinu času a soukromí. I přes dostupná opatření se však mnohdy nepodařilo zajistit, aby byl rozhovor nikým a ničím nerušený. Na úvod byli pracovníci seznámeni s důvodem společné schůzky, tématem práce a výzkumným cílem. Byli informováni o metodě zpracování výzkumu. Po sdělení kritérií výběru měli nějaký čas na zhodnocení, jaká kazuistika poslouží výzkumnému účelu. Po zdůraznění, že se jedná o zcela anonymní kazuistiku a je kladen zřetel na ochranu osobních údajů, bylo možno s rozhovorem začít. Rozhovory byly se souhlasem pracovníků zaznamenávány na diktafon a následně byly pro účely práce přepsány a jsou vedeny jako přílohy práce. S kladenými dotazy neměli pracovníci nejmenší potíže, u některých otázek nebyli schopni odpovědět

vyhodnotit či nebyla informace dostupná. Pokud se pokoušeli nějaký závěr učinit, byli vyzváni, ať tak činí, pouze pokud si tím jsou opravdu jisti a v případě, že nemají dostatek relevantních informací a zdrojů, je pro účely výzkumu přínosnější ponechat otázku bez odpovědi, aby nedocházelo ke zkreslení výsledků. V průběhu rozhovoru se pracovníci, kterým byla díky polostrukturované formě rozhovoru ponechána jistá volnost, sami rozpovídali a mnohdy zodpověděli otázky ještě před tím, než byly položeny, a nebylo tak potřeba se k nim vracet. Závěrem bylo vyjádřeno poděkování za věnovaný čas a ochotu.

6.5 Rozhovor

Jak již bylo zmíněno, výzkum byl proveden formou polostrukturovaného rozhovoru. Hlavním a dílčím výzkumným cílům náleží vlastní výzkumné otázky. Ke každé výzkumné otázce byly přiřazeny tazatelské otázky. Strukturu rozhovoru tak lze zařadit do jednotlivých okruhů dle výzkumných cílů a jim náležícím výzkumným otázkám. Je nezbytné poukázat na skutečnost, že některé tazatelské otázky a odpovědi na ně nebyly v samotném výzkumu nakonec použity, neboť se vyjevilo, že se jedná o otázky nadbytečné, v užším pojetí o problému nevypovídající či nadměrně rozšiřující zkoumanou oblast a zakládají potenciál k rozpracování například diplomové práci.

Každý rozhovor obsahoval totožný úvod, který se skládal z dotazu na osobní anamnézu vybraného dítěte/mladistvého, typ delikventního činu, motivaci jedince k jeho spáchání a názor pečující osoby na takové chování.

HVO: „Jaké faktory rodinného prostředí podněcují vznik delikvence u dětí a mladistvých?“

Tazatelské otázky náležící dané oblasti:

Jaké má jedinec o sobě mínění? Je se sebou spokojený?

Má jedinec diagnostikovanou poruchu osobnosti či poruchu chování?

Jaká je osobnost jedince?

Jedná se o zdravou, dysfunkční nebo afunkční rodinu? Je přítomna deprivace některého člena rodiny?

Jedná se o rodinu úplnou, neúplnou nebo doplněnou?

Mají rodiče o své dítě zájem? Mají vřelý vztah?

Je jedinec v ústavní péči nebo náhradní rodinné péči?

Jak tráví jedinec svůj volný čas? Je organizovaný a pod dohledem rodičů?

Plní rodina všechny své funkce? Pokud ne, jaké to jsou a do jaké míry?

Jsou v rodině přítomny návykové látky?

Má jedinec sourozence? Pokud ano, kolik a jak staré? Jaké jsou sourozenecké vztahy?

Jsou dostupné informace o vztahové vazbě matky/případně jiné primární pečující osoby a dítěte v dětství? Byla diagnostikována porucha attachmentu?

Jaká je lokalita místa bydliště rodiny a jsou bytové podmínky vhodné?

Vyskytuje se v lokalitě bydliště, kde jedinec bydlí, vyšší míra výskytu delikventního chování, než jinde?

Má rodina nějaké společné aktivity, případně denní režim, kdy se při nějaké činnosti setkávají všichni členové?

DVO1: „Jaký je socioekonomický status rodiny, v níž dochází k výskytu delikventního chování dítěte/mladistvého?“

Tazatelské otázky náležící dané oblasti:

Jaký je socioekonomický status rodiny?

Stěhuje se rodina často zejména vlivem socioekonomického statusu?

Jaké nejvyšší dosažené vzdělání mají rodiče dítěte?

Jsou rodiče zaměstnáni?

DVO2: „Jakou metodu rodiče preferují a praktikují při výchově svého dítěte?“

Tazatelské otázky náležící dané oblasti:

Jaký je výchovný styl matky a jaký otce?

Lze říci, že partnerské pouto mezi rodiči je pevnější než pouto rodiče s dítětem ve vztahu k rodičovské moci?

Jaké hodnoty rodina vyznává? Převažují materiální hodnoty nad duchovními?

Jak obecně hodnotíte metodu výchovy rodičů? (přísnost, benevolence, styl výchovy, hranice, pravidla, dodržování pravidel a důslednost, systém odměn a trestů)

DVO3: „Jak souvisí transgenerační přenos delikventního chování včetně přítomnosti syndromu CAN v rodině se vznikem delikvence?“

Tazatelské otázky náležící dané oblasti:

Kriminalita/delikvence rodičů dětí?

Dopouští se sami rodiče asociálního nebo antisociálního chování?

Jsou v rodině přítomny návykové látky?

Byl v rodině diagnostikován syndrom CAN?

Lze říci, že v rodině jedince probíhá transgenerační přenos vzorců chování? Pokud ano, lze vyhodnotit, jaké vzorce chování jsou přenášeny? Přenáší se v rodině i násilí?

6.6 Analýza dat

Získaná data byla následně analyzována a zpracována prostřednictvím metody zakotvené teorie. Metoda zakotvené teorie je induktivním procesem zkoumání jevu. To znamená, že v rámci výzkumu nedochází k ověřování teorie, nýbrž sám výzkum nechává vynořit to, co je důležité, aniž by cokoli předjímal, a dává prostor ke vzniku nové teorie. Byla využita analýza orientovaná na případ jakožto pomocný systém

k zakotvené teorii. V rámci metody zakotvené teorie byla použita metoda otevřeného kódování. (Miovský Michal, 2006)

HVO: „Jaké faktory rodinného prostředí podněcují vznik delikvence u dětí a mladistvých?“

Kategorie 1: Charakteristika jedince

Kódy:

- Sebepečetí
- Jak se chová
- Jaký je
- Přítomnost poruchy/nemoci
- Volný čas

Charakteristika jedince nám pomáhá lépe poznat jeho osobnost, vlastnosti, chování, ale i životní styl a případné zdravotní indispozice. Daná kategorie slouží k poznání jedince. Mezi nezletilými jsou patrné rozdíly v jejich osobnostních rysech a stylu chování, v některých aspektech se ale shodují. R1: „...násilné činy a opakovaná majetková trestní činnost. Také užívá návykové látky.“ „On sám je se sebou spokojený.“ „Jeho agresivní chování je ale spojené s užíváním návykových látek a majetkovou trestní činností.“ „...jedná se o přetrvávající agresivní, asociální a vzdorovité chování.“ „Chlapec sám má nízké IQ. Je hodně extrovertní, ale nedokáže být přívětivý. Nemá žádné morální zábrany, není svědomitý ani cílevědomý. Je hodně sebestředná osobnost.“ „V násilí vidí jakési východisko. Je to řešení situace, které považuje za vhodné. Je násilný pro vlastní zisk.“ R2: „Víš, že co dělá, je špatně. Minimálně slovně je schopný své chování odsoudit. Jeho chování ale hovoří jinak. Je agresivní, fyzicky, ale proti majetku. Je to zejména tehdy, kdy pocítí úzkost.“ „Má krátkodobé výbuchy agrese. Jak už bylo zmíněno, když se dostane to úzkých. Je to jeho jakási forma kompenzace vzniklé situace, únik ze svých pocitů.“ „On je hodně otevřený a okolí ho hodnotí vesměs pozitivně. Cílevědomý moc není. To je spojené ale s tím, že nemá vůbec představu o své budoucnosti. Neví, o co by se měl snažit. Vlastně mu o nic nejde a žije ze dne na den. Není zvyklý někam směřovat.“ „Agrese je mu blízká, ale vnímá ji jako svou obranu.“ R3: „Má hodně nízké sebevědomí a pocit, že nikam nepatří. Upíná se

k negativním autoritám. Je hodně nevyrovnaný ve vztahu k rodičům. Má k nim hodně ambivalentní vztah. Snaží se na sebe upoutat pozornost tím, že se chová špatně a nevhodně.“ „Zpočátku se choval v hodinách tak, že vykřikoval a běhal po třídě. To teď přešlo ve slovní agresi vůči učitelům.“ „Byl opakovaně vyšetřen a je bez diagnostikované poruchy.“ „...je v péči otce, dokáže celkem své chování regulovat.“ „Má trošku nižší IQ. Není vůbec cílevědomý.“ „Slovní agresi používá jako východisko, když s něčím nesouhlasí a něco se mu nelíbí. Fyzická agrese u něho nebyla zaznamenána.“ V oblasti trávení volného času na propustkách mimo ústavní zařízení (neboť tam je volný čas organizovaný a je přítomen dohled) nalezneme ve všech případech stejné odpovědi. R1: „Když je u matky, tak je zcela neorganizovaný a bez jakéhokoli dohledu. Jako všichni v dnešní době používá hodně telefon a sociální sítě.“ R2: „Nikam nedochází. Ničemu se nevěnuje pravidelně.“ „Když je na propustce u matky, tak tam má kontakt s vrstevníky dost omezený.“ R3: „Než byl svěřen otci, tak se kamarádil s partou, kde byli jedinci s násilnickou a drogovou minulostí. Ted' už se s nimi nestýká, nebo to alespoň tvrdí. Když žil s matkou, tak neměl volný čas nijak organizovaný, nebyl vedený k aktivnímu trávení volného času. Co žije s otcem, tak chodí při základní škole na kroužek a na doučování. Na facebook samozřejmě chodí, to nikdo nehlídá a nekontroluje.“ Zdravotní indispozice je zjištěna pouze u jednoho jedince. R1: „Je léčen se schizofrenií. Jeho psychiatrická diagnóza ovlivňuje všechny aspekty jeho života, stejně tak jako užívání drog.“

Kategorie 2: Rodina: charakteristika, funkce, vztahy

Kódy:

- Typ rodiny
- Ne/plnění funkcí
- Sourozenci
- Vztahy v rodině
- Přítomnost patologie
- Porucha attachmentu

Tato oblast je poněkud rozsáhlá, neboť nás seznámí s celkovou rodinnou anamnézou, popíše fungování rodiny ve všech aspektech a zmapuje rodinné klima. Ve všech zkoumaných případech prošla rodina rozpadem, tedy ani v jednom případě se nejedná o rodinu úplnou. R1: „Rodina je neúplná. Rodiče spolu nežijí. Nebyli manželé. Matka nového partnera nemá. Žije se synem sama.“ R2: „Rodiče dle mých informací nemají nové partnery. Takže jde o neúplnou rodinu.“ R3: „Oba rodiče mají nové partnery, takže doplněnou.“ Z hlediska plnění funkcí jsou zkoumané rodiny zhruba na stejné úrovni. R1: „Určitě se jedná o dysfunkční rodinu.“ „...při soužití s otcem docházelo k domácímu násilí.“ „...je mu uložena ochranná výchova.“ „Chlapec je od 12 let v ústavní výchově...“ „...chlapec u matky na propustkách, nedá se říci, že by rodina jako taková plnila nějakou funkci, ty momentálně zastupuje ústavní zařízení.“ R2: „Ano, řekla bych, že se jedná o dysfunkční rodinu. V opačném případě by měli sice problémy, ale byli by schopni je s pomocí řešit. Jelikož je chlapec v ústavním zařízení a s rodiči nekomunikuje, dokonce je odmítá, dle mého se jedná o dysfunkci.“ „Byl v péči matky, ale později byl umístěn do ústavní výchovy. Tím byla rozhodně narušena potřeba bezpečí a byla narušena i vazba na rodinu. Rodina byla dlouhodobě dysfunkční, následně přestala fungovat úplně. On tam neměl žádné zázemí, stabilitu, jistotu, neměli blízký vztah, city byly chladné...“ R3: „Budeme-li hodnotit prostředí u matky, tak ta je nestabilní, takže spíše dysfunkční. Otec sám projevil zájem o péči, má nový vztah i stabilní bydlení. Jeho rodinné prostředí se jeví jako zdravé. Otec nijak neselhává. Samozřejmě může být otázkou, nakolik byly plněny funkce u matky, pokud chlapec cítil potřebu žít s otcem. Ale aktuálně rodina své funkce plní.“ Rovněž v oblasti vztahů mezi členy rodiny je možné pozorovat jisté shody. R1: „Matka má o syna zájem, ale pomoc s rodinnou situací odmítá. Otec nejeví žádný zájem a to od rozvodu rodičů.“ „O vřelý vztah s matkou se v pravém slova smyslu nejedná. Minimálně ne ze strany chlapce.“ „Matka s chlapcem není v pravidelném telefonickém kontaktu. On k ní jezdí jen na propustky na víkend, případně prázdniny. O denním kontaktu tak není řeč.“ R2: „Dá se říct, že otec jeví zájem jen příležitostně, nárazově, například v období prázdnin. Matka je bez zájmu úplně, udržuje jenom formální kontakt. Obecně se dá říct, že oba jeví zájem spíše výjimečně.“ „V rodině je mu nejbližší jeho starší bratr, s tím má dobrý vztah.“ „Pokud to vezmeme z hlediska, jak spolu vychází, tak nevychází. Nicméně oni už se ani nehádají. Vztahy jsou narušené. V postatě už od jeho útlého dětství.“ R3: „Teď o něho mají zájem oba. Ale otec dřív zájem nejevil, nebyl ve vztahu k synovi aktivní. O vřelém vztahu zatím řeč být nemůže. Uvidíme, jak se to vyvine, až bude u otce delší dobu.“ „

Matka je chladnější, asi i proto, že má pocit, že když žije s otcem, tak ten všechno zařídí a ona se nemusí tolik zajímat a starat.“ „ Tím, že rodiče spolu nežijí, nemůžeme hovořit o vzájemné soudržnosti.“ Ve všech případech se také jedná o vícečetné sourozenectví.

R1: „Dva dospělí. Jednomu je 30 a druhému 25. Vztahy v podstatě žádné nejsou. Nijak se nestýkají a vztahy nijak neudržují.“ R2: „Jeden bratr je 22, druhý 25 a jeden mladší 14 let. S tím 22 má blízký vztah. S mladším si nevytvořil žádný vztah. Nejstarší je ve výkonu trestu.“ R3: „Má 4 mladší bratry. Je jim 10, 8, 7 a 6. Dá se říct, že dobré. Vychází s nimi, stará se o ně. Je přítomna pouze běžná sourozenecká rivalita. Za zásadní považují to, že na ně ale žárlí. Je jim věnovaná větší pozornost.“ Za zajímavý fakt je možné považovat přítomnost poruchy attachmentu ve všech zkoumaných případech. Jednalo se o poruchu vztahové vazby k matce. Odlišují se pouze projevy poruchy.

R1: V tomto případě byla diagnostikována porucha attachmentu. V jeho dětství se jednalo zejména o případ, kdy se chlapec po odloučení a následném shledání projevoval odmítáním a přijímáním matky. R2: „...v dětství byl chlapec úzkostný a po odloučení od matky byl vůči ní vyhýbavý a měl vřelejší vztah k cizím lidem, a to už od útlého dětství. Od puberty k ní začal mít po odloučení velmi ambivalentní postoj, takže ji střídavě přijímal a odmítal.“ R3: „...po shledání s ní ji střídavě odmítá a přijímá. To bylo možné pozorovat i v dětství, přetrvává to dodnes. Vztah je hodně ambivalentní. Je to zhoršené ještě tím, že je v péči otce, takže s ní není delší dobu a ty projevy jsou mnohem víc viditelné.“

Kategorie 3: Bytové podmínky a lokalita bydliště

Kódy:

- Charakteristika lokality
- Bytové podmínky

Za faktory, které mohou vznik delikventního chování ovlivnit, lze považovat (s oporou teorie - kapitola 4.2.4) i bytové podmínky a celkovou lokalitu, ve které se bydliště rodiny nachází. Proto došlo ke zmapování i tohoto faktoru. R1: „Dá se říct, že se bytový dům sám o sobě nachází ve vyloučené lokalitě. Prostředí není výrazně nebezpečné, ale shlukují se tam lidi s podobným statusem a je to obecně známo.“ „...rodina žije

v městském bytě...“ R2: „Matka bydlí ve městě v bytě u známých. Otec žije v zahraničí. Bydlí v hotelu, kde pracuje. K dotazu, zda jsou u matky vhodné bytové podmínky: „Rozhodně ne.“ R3: „Otec žije na vesnici v rodinném domě, který je v jeho vlastnictví. Matka ve městě v nájmu. „Vždycky je všude nějaké riziko výskytu takového chování, ale u otce je to určitě nižší, než u matky. Ta dříve s dětmi žila ve městě.“

DVO1: „Jaký je socioekonomický status rodiny, v níž dochází k výskytu delikventního chování dítěte/mladistvého?“

Kategorie 4: Socioekonomický status rodiny

Kódy:

- Příjmy rodiny
- Zaměstnání rodičů
- Vzdělání rodičů
- Stabilita zázemí

Do celkového socioekonomického statusu s oporou teorie (kapitola 4.2.1) byl zařazen celkový přístup k finančním zdrojům rodiny, zaměstnanost rodičů a jejich nejvyšší dosažené vzdělání. V souvislosti se socioekonomickou situací došlo také ke zmapování stability zázemí, tedy zda dochází k častému stěhování vlivem nedostatku finančních prostředků rodiny. R1: „...velmi nízký.“ „Špatné finanční možnosti...“ „Rodina žije v městském bytě, a ač je socioekonomický status nízký, bydlení je dlouhodobě stabilní. Teda u matky. Otec se zdržuje neznámo kde.“ „Oba mají základku.“ „Matka zaměstnána není. Je na dávkách, občas si něco přivydělá načerno. U otce nevím, s tím v kontaktu nejsem.“ R2: „Jo, otec pracuje. Matka ne, ta je na dávkách. Je to pro ni pohodlnější.“ „Matka má základku. U otce nevím, je to cizinec a nezjistili jsme to.“ „Ještě než byl umístěn do ústavního zařízení, tak se často stěhovali. Matka mění často bydliště pořád. R3: „Otec je dlouhodobě zaměstnaný. Matka je velmi často nezaměstnaná a převážně pobírá dávky.“ „V minulosti ke stěhování došlo. Poté přesel do péče otce. Jinak ale místo bydliště nemění.“ „Oba mají střední odborné učiliště bez maturity.“

DVO2: „Jakou metodu rodiče preferují a praktikují při výchově svého dítěte?“

Kategorie 5: Výchovný přístup pečující osoby

Kódy:

- metoda výchovy
- rozdíly ve výchově matka vs. otec
- hodnoty rodiny
- pravidla
- dodržování pravidel
- systém odměn a trestů

Existují různá pojetí výchovy. Každá pečující osoba by měla vychovávat dle nejlepšího vědomí a svědomí, však ne každý rodič má dostatečné výchovné kompetence. Existuje nějaký manuál na to, jaká výchova je ta správná? Je benevolence tou správnou cestou? Nebo je opravdu nezbytná přítomnost nastavení hranic? Na základě analýzy této oblasti docházíme ke zjištění, že „výchovný chaos“, absence pravidel a systému odměn a trestů se nejeví být tou správnou cestou. R1: *„Matka nenastavuje žádné výchovné hranice a mantinely. V rodině rozhodně není vytvořen žádný systém odměn a trestů, takže ani dodržování pravidel, která vlastně nejsou, není podle čeho řídit. Matka je benevolentní. Syna neustále obhajuje. Hlavně je velmi nedůsledná.“* „Ti nekooperují a ani spolu nekomunikují.“ (pozn. autora: rodiče) *„Matka je hodně benevolentní a velmi ochranná. Synovo chování omlouvá. Nemá tendence nastavovat hranice ani pravidla.“*

„V rodině převažují materiální hodnoty. Duchovní ten kluk snad ani nemá, nebo mu je neměl kdo předat, kdo naučit... Jeho majetková trestní činnost, kterou páchá pro vlastní zisk, je dostatečným důkazem. Bohužel. V rodině se opakují jisté vzorce chování.“ R2: *„Vzhledem k tomu, že rodiče mezi sebou nemají pozitivní vztah, tak ani nemohou vzájemně kooperovat ve vztahu k výchově chlapce. Matka je ve výchově velmi slabá. V podstatě nemá žádnou autoritu, chlapec ji neuznává. Ona sama ani nedokáže jakkoli výchovně působit. Otec byl pro chlapce až do jeho 14 let autoritou. Pak spolu ale měli konflikt a od té doby otec nijak výchovně nepůsobí.“* „Řekla bych, že materiální převažují, a to kvůli tomu, že má rodina nízký socioekonomický status. Rodina má celkově nízké postavení, takže citová plochost matky způsobila orientaci spíše na

materiální hodnoty.“ „Matka žije z dávek. Nikdy nevedla děti k pozitivním hodnotám, nikdy je správně nemotivovala, nevychovala.“ R3: „Otec je rozhodně mnohem víc autoritativnější. Má jasně daná pravidla a chce, aby je syn dodržoval. Matka má – řekněme – velmi uvolněný výchovný styl, se synem se snaží být spíš kamarádka. Může to být ale i tím, že chce být „ta lepší“ a využívá toho, že primární výchovu zajišťuje otec, tedy on je ten přísnější, tak si ho chce tímhle možná i koupit.“ „Matka se nechtěla a nechce s dětmi dohadovat, takže je benevolentní a radši jim všechno dovolí. Otec je přísný. Má daná pravidla a při jejich porušení i nastavené tresty, například nemůže ven, nebo mu vezme mobil. Dodržování pravidel hlídá svědomitě.“

DVO3: „Jak souvisí transgenerační přenos delikventního chování včetně přítomnosti syndromu CAN v rodině se vznikem delikvence?“

Kategorie 6: Přenos nežádoucího chování napříč generacemi

Kódy:

- delikvence rodičů
- užívání návykových látek
- diagnostika syndromu CAN
- přenos násilí

Některé vzorce chování se opakují a jsou v rodinách přítomny napříč generacemi. Stejně tak, jako se mohou přenášet pozitivní vzorce chování, se mohou přenášet i ty negativní. Trestní minulost rodičů je různá a v některých případech i znalost rodinné anamnézy v této oblasti chybí. R1: „*Otec byl v minulosti ve výkonu trestu odnětí svobody a to opakovaně. Páchal majetkovou trestnou činnost. Matka bez kriminální minulosti, nebo o tom alespoň nevíme.*“ R2: „*Jestli otec, to nevíme. Matka ne. Ale oba jeho bratři byli v minulosti ve výkonu trestu odnětí za majetkovou trestnou činnost.*“ R3: „*Ne. Nikdy nebyli trestaní. Jejich chování není ani asociální.*“ Syndrom CAN nebyl potvrzen v žádné ze zkoumaných rodin. R1: „*Syndrom CAN nikoli.*“ „*Otec páchal domácí násilí na matce. Syn takové chování převzal, ztotožnil se s tím, a nyní ho přenáší na matku v jejich vzájemném vztahu.*“ R2: „*Ne, nebyl.*“ R3: „*Ne.*“ Přítomnost

návykových látek se objevuje v různých podobách napříč všemi rodinami. R1: „*Ne, je on. Respektive o matce nevím, že by užívala a s otcem v kontaktu nejsme, takže nevím.*“ R2: „*Nějaké zkušenosti tam jsou. On sám kouří marihuanu a v minulosti užíval pervitin. Jeho starší bratr užíval pervitin.*“ R3: „*Matka dřív užívala nadměrně alkohol.*“ Oblast transgeneračního přenosu se jeví jako nedostatečně probádaná, neboť pracovníci v tomto ohledu rodinnou historii spíše neznají. R1: „*Dá se říct, že ano. Minimálně v oblasti násilí. Otec páchal domácí násilí na matce. Syn takové chování převzal, ztotožnil se s tím a nyní ho přenáší na matku v jejich vzájemném vztahu. Je to značný problém. On to vnímá, jako že to je v pořádku. Těžko se s tím něco dělá, když ani sama matka to nevnímá jako problém.*“ R2: „*No, jelikož nemám dost informací o minulosti rodiny, respektive rodičů chlapce, tak to nemůžu relevantně hodnotit, ale to, že se dvě ze tří dětí dopouští delikventního chování, taky o něčem asi svědčí. Minimálně je rodina narušena tak, že to má za následek takové chování.*“ R3: „*To nevím, natolik dobře rodinnou historii neznáme.*“

6.7 Výsledky výzkumu

HVO: „Jaké faktory rodinného prostředí podněcují vznik delikvence u dětí a mladistvých?“

S oporou teoretické části byly zkoumány faktory, které mohou vznik delikventního chování ovlivnit. V této části se promítne zkoumání faktorů endogenních a pouze částečně exogenních. Částečně proto, že vliv školy, vrstevnických skupin a masmédií není předmětem zkoumání této práce a k jejich teoretickému zahrnutí bylo přistoupeno výhradně pro zajištění komplexnosti zkoumané problematiky. Kategorie socioekonomického statusu, metody výchovy a transgeneračního přenosu byly analyzovány v dílčích výzkumných otázkách, přičemž sytí výzkumnou otázku hlavní.

Kategorie 1: Charakteristika jedince

Příslušná kategorie nám pomohla poznat osobnost jedince. Společným rysem zkoumaných jedinců je **agresivní chování**. To je vysvětleno jako **forma obrany a úniku**. R1 užívá návykové látky a má diagnostikovanou poruchu chování v podobě agresivního, asociálního a vzdorovitého chování. Jeho chování je ale také ovlivněno přítomností zdravotní indispozice v podobě léčené schizofrenie. R2 má krátkodobé

výbuchy agrese. R3 je bez diagnostikované poruchy. Všichni chlapci jsou hodnoceni jako málo cílevědomí. R1 považuje své chování za vhodné. Jedná se o sebestřednou, sebevědomou a extrovertní osobu. R2 se sice nevhodně chová, ale je schopen své chování odsoudit. Jedná se o extrovertní osobu. R3 je schopen své chování regulovat vlivem vhodného výchovného vedení. Chlapec má nízké sebevědomí.

V oblasti trávení volného času (v případech ústavního zařízení hovoříme o volném čase v rámci propustek ze zařízení) nalezneme ve všech případech stejné odpovědi. R1: *„Když je u matky, tak je zcela neorganizovaný a bez jakéhokoli dohledu. Jako všichni v dnešní době používá hodně telefon a sociální sítě.“* R2: *„Nikam nedochází. Ničemu se nevěnuje pravidelně.“* *„Když je na propustce u matky, tak tam má kontakt s vrstevníky dost omezený.“* R3: *„Než byl svěřen otci, tak se kamarádil s partou, kde byli jedinci s násilnickou a drogovou minulostí. Teď už se s nimi nestýká, nebo to alespoň tvrdí. Když žil s matkou, tak neměl volný čas nijak organizovaný, nebyl vedený k aktivnímu trávení volného času. Co žije s otcem, tak chodí při základní škole na kroužek a na doučování. Na facebook samozřejmě chodí, to nikdo nehlídá a nekontroluje.“* Z dat vyplývá, že **riziková se jeví absence kontroly, dozoru a snahy zajistit volný čas ze strany pečující osoby.**

Zdravotní indispozice je zjištěna pouze u jednoho jedince. R1: *„Je léčen se schizofrenií. Jeho psychiatrická diagnóza ovlivňuje všechny aspekty jeho života, stejně tak jako užívání drog.“*

Kategorie 2: Rodina: charakteristika, funkce, vztahy

Všechny zkoumané rodiny **prošly rozpadem a nejedná se o rodiny úplné.** R1 a R2 zůstávají rodinami neúplnými, R3 se změnila na rodinu doplněnou.

Z hlediska funkčnosti se v případě R1 a R2 jedná o dysfunkční rodiny. V R1 navíc docházelo k domácímu násilí mezi rodiči. Nezletilému byla uložena ochranná výchova a aktuálně plní veškeré funkce ústavního zařízení. Nezletilý R2 byl svěřen do ústavní výchovy a s rodiči ani nekomunikuje, odmítá je. *„Rodina byla dlouhodobě dysfunkční, následně přestala fungovat úplně. On tam neměl žádné zázemí, stabilitu, jistotu, neměli blízký vztah, city byly chladné...“* V posledním případě R3 je prostředí u otce zdravé a rodina otce plní své funkce, však funkčnost prostředí u matky, kde nezletilý pobýval před svěřením do péče otce, je diskutabilní.

Ve všech případech se dozvídáme, že v průběhu života nezletilých je **přítomen nezáměr jednoho či obou rodičů**. O chlapce R1 nejvíce otec zájem od rozvodu rodičů. Od doby, co je chlapec v ústavním zařízení, jeví i matka spíše jen formální zájem. O R2 jeví zájem oba rodiče spíše formálně a příležitostně. V případě R3 nejvíce zájem zpočátku otec, po svěřeni do jeho péče přestala mít bližší zájem matka. Rovněž ve všech rodinách **panují mezi rodiči disharmonické vztahy, tyto spolu nekomunikují a ve výchově dětí nekooperují**. Jedná se o rodiny s **vícečetným sourozenectvím**. R1 je ze tří dětí nejmladší a s dospělými sourozenci nemá žádný vztah. R2 je ze čtyř dětí, z toho jsou dva sourozenci starší a jeden mladší. S druhým nejstarším má nejlepší vztah. S mladším si naopak nevytvořil vazbu žádnou. Nejstarší je ve výkonu trestu. R3 má čtyři mladší bratry. Vztahy jsou dobré, panuje běžná sourozenecká rivalita, však projevuje se s odkazem na kapitolu 4.2.7 problematika tzv. rodičovského dítěte.

Porucha vztahové vazby je ve zkoumaných rodinách **ve vztahu k matce**. Odlišují se pouze projevy poruchy. R1 *„V jeho dětství se jednalo zejména o případ, kdy se chlapec po odloučení a následném shledání projevoval odmítáním a přijímáním matky*. R2 *„...v dětství byl chlapec úzkostný a po odloučení od matky byl vůči ní vyhybavý a měl vřelejší vztah k cizím lidem, a to už od útlého dětství. Od puberty k ní začal mít po odloučení velmi ambivalentní postoj, takže ji střídavě přijímal a odmítal.“* R3 *„...po shledání s ní ji střídavě odmítá a přijímá. To bylo možné pozorovat i v dětství, přetrvává to dodnes. Vztah je hodně ambivalentní. Je to zhoršené ještě tím, že je v péči otce, takže s ní není delší dobu a ty projevy jsou mnohem víc viditelné.“*

Kategorie 3: Bytové podmínky a lokalita bydliště

R1 se nachází ve vyloučené lokalitě. Prostředí není výrazně nebezpečné, však lze tam najít obyvatele s podobným socioekonomickým statusem. Rodina žije ve městském bytě. V případě R2 žije matka ve městě v bytě u známých a u matky nejsou bytové podmínky vhodné. Otec žije v zahraničí v hotelu, kde pracuje. V rodině R3 žije otec v rodinném domě, který vlastní, na vesnici. Matka žije v bytě ve městě. V případě R2 nebyly bytové podmínky důvodem k umístění chlapce do ústavní výchovy.

DVO1: „Jaký je socioekonomický status rodiny, v níž dochází k výskytu delikventního chování dítěte/mladistvého?“

Kategorie 4: Socioekonomický status rodiny

Socioekonomický status s oporou teorie (kapitola 4.2.1) mapuje celkový přístup rodiny k finančním zdrojům, zaměstnanost rodičů a jejich nejvyšší dosažené vzdělání. Dále také stabilitu zázemí rodiny právě s ohledem na jejich socioekonomický status, tedy zda dochází k častému stěhování.

Sociální status R1 je vyhodnocen jako **velmi nízký**, kdy má rodina špatné finanční možnosti. Navzdory nízkému socioekonomickému statusu **ale nedochází k častému stěhování** a zázemí rodiny je dlouhodobě stabilní. **Matka nepracuje**, pobírá **sociální dávky**. O otci nejsou informace. Oba rodiče mají **základní vzdělání**.

Status rodiny R2 není přímo hodnocen. Uvádí se, že **matka pobírá sociální dávky**, o otci nejsou k dispozici informace. Oba rodiče mají **základní vzdělání**. Před umístěním do ústavního zařízení **docházelo k častému stěhování rodiny**.

V případě R3 je **otec dlouhodobě zaměstnaný**. **Matka je často nezaměstnaná a pobírá dávky**. Rodina má **stabilní zázemí**. Oba rodiče **mají střední odborné učiliště bez maturity**.

DVO2: „Jakou metodu rodiče preferují a praktikují při výchově svého dítěte?“

Kategorie 5: Výchovný přístup pečující osoby

Z analýzy případů lze dedukovat, že výchova benevolentní, bez nastavených hranic a bez jasně nastavených pravidel, není tou správnou cestou. Lze soudit, že se dítě, které neví, jak by se mělo chovat a co bude následovat, když se zachová tak, jak nemá, ocitá v jakémisi chaosu. Mít pravidla a důsledně kontrolovat jejich dodržování, ještě neznamená, že se dítě nemůže na utváření vnitřních pravidlech a systému rodiny podílet. Lze nastavit takový systém, který bude vyhovovat všem. Ale dítě bude vědět, že něco smí a něco nesmí a pravidly se budou řídit všichni členové rodiny.

Výchovný systém v rodině R1 vypadá takto: Matka nenastavuje **žádné výchovné hranice a mantinely**. V rodině není vytvořen **žádný systém odměn a trestů**. Pravidla, která nejsou, nelze nijak hlídat a hodnotit. Matka je **benevolentní a ochranná**. Syna omlouvá. Nemá tendence nějaká pravidla nastavovat. V rodině převažují materiální hodnoty. V rodině se opakují jisté vzorce chování. Rodiče ve výchově dítěte nijak nekooperují.

Výchova v rodině R2 vypadá takto: Matka je **výchovně velmi slabá. Nemá žádnou autoritu. Matka nevede dítě k pozitivním hodnotám, dítě nemotivuje a vlastně nijak nevychovává.** Rodina je zaměřená na materiální hodnoty. Otec byl autoritou do doby, než se s chlapcem nepohodli, posléze ztratil autoritu a přestal se na výchově syna podílet. Rodiče spolu ve výchově syna nekooperují.

V případě R3 lze pozorovat **změnu v chování nezletilého poté, co přešel z benevolentního výchovného stylu do autoritativního.** Matka má výchovný styl uvolněný a chce být spíše kamarádkou. Matka se nechce dohadovat, proto je benevolentní a vše dovolí. Otec je přísný a autoritativní. Má nastavený systém odměn a trestů, nastavil výchovná pravidla a žádá jejich dodržování.

DVO3: „Jak souvisí transgenerační přenos delikventního chování včetně přítomnosti syndromu CAN v rodině se vznikem delikvence?“

Kategorie 6: Přenos nežádoucího chování napříč generacemi

Tuto kategorii bohužel, jako jedinou z celého výzkumu, nelze zcela relevantně hodnotit, neboť bylo zjištěno, že oblast je často neprobádaná a chybí dostatek informací z rodinné historie. S jistotou lze říci, že v rodinách **nebyl diagnostikovaný syndrom CAN.**

Přítomnost **transgeneračního přenosu byl zjištěn pouze v rodině R1**, kdy: „*Otec byl v minulosti ve výkonu trestu odnětí svobody a to opakovaně. Páchal majetkovou trestnou činnost.*“ „*Otec páchal domácí násilí na matce. Syn takové chování převzal, ztotožnil se s tím a nyní ho přenáší na matku v jejich vzájemném vztahu.*“ V ostatních případech se uvádí, že rodiče buď trestání nebyli, aktuálně se nedopouští delikventního chování nebo o tomto nejsou k dispozici žádné informace.

Užívání návykových látek se nejvíce objeví být záležitostí generačně přenášenou. Ačkoli je třeba brát v potaz, že o tom pouze nemusí být k dispozici žádné informace, což ale neznamená, že to neexistuje. R1 užívá návykové látky pouze nezletilý. O rodičích nejsou takové informace k dispozici. R2 kouří marihuanu a užíval pervitin. Jeho starší bratr užívá pervitin. O rodičích informace opět absentují. U R3 užívala matka dříve nadměrně alkohol. Současný stav není zjištěn.

7 Závěr

Jak z textu vyplývá, existují různé faktory rodinného prostředí, které delikvenci ovlivňují. Některé jsou zastoupeny častěji a jiné méně. Vždy se ale jedná o kombinaci dvou či více faktorů dohromady. Nemalý vliv na dalším chování nezletilého může mít nepochybně i vrstevnická skupina, škola i masmédia, nicméně toto nebylo předmětem zkoumání. Z těchto faktorů se nejčastěji působení rodinného prostředí propojovalo s vrstevnickou skupinou, volným časem a sociálními sítěmi. Zde lze ale s trochou nadsázky říci, že i v tomto případě může být aktivita jedince do určité míry ovlivněna rodinou. Pokud by měla rodina společné aktivity, rodiče by měli přehled, kde jejich děti jsou a jak tráví svůj volný čas, a tento by měli snahu jim nějak, po předchozí domluvě, organizovat, mohlo by se leccemu předejít. V kontextu tohoto výzkumu lze neorganizovaný volný čas považovat za výchovný styl a přístup rodičů.

Kvalitativní výzkum umožňuje zkoumat vybranou problematiku velmi detailně a lépe zachytí propojenost a vzájemné vztahy jednotlivých aspektů. To všechno na úkor možnosti zobecnění výsledků výzkumu. To platí i v tomto případě. Nicméně účelem výzkumu nebylo přinést „kuchařku“ na všechny případy, nýbrž poukázat na složitost zvolené problematiky a nemožnost „škatulkování“ jednotlivých případů. Je velké množství faktorů, které vznik delikvence ovlivňují. Některé více, některé méně. Však je vhodné a žádoucí seznámit se s pozadím vzniku delikventního chování jedince a znát jeho příčiny. A třeba, v některých případech, pomáhající pracovníci mohou na základě tohoto poznání včas detekovat možné riziko rozvoje nežádoucího chování a zahájit proces prevence.

Výsledky výzkumu mohou sloužit laické veřejnosti jako seznámení se s problematikou, zároveň však i odborné veřejnosti, konkrétně všem, kteří s jedinci s problémovým chováním pracují, přičemž tito mohou brát výsledky výzkumu jako jakýsi zjednodušený návod, co všechno by mělo člověka zajímat při práci s dítětem/mladistvým a jeho rodinou, pokud chce mít dokonalou analýzu rodinného prostředí. Zjištění, ke kterým pracovník dospěje, mohou sloužit jako oblast, se kterou je vhodné pracovat. Důkladná analýza případu mladého delikventa pak pomůže lépe chápat nejen příčiny vzniku, ale i lepší vcítění se do situace dotyčného, aniž by docházelo k nálepkování v duchu „to je ten, co zlobí“.

Výzkum jako takový skrývá potenciál k hlubšímu zkoumání dané problematiky, zejména pak nabízí možnost detailněji zkoumat pouze vybrané faktory. Zajímavé výsledky by mohla přinést i studie problematiky nejen očima kurátorů pro děti a mládež, ale i očima dětí a mladistvých, jejichž situace je zkoumaná.

8 Zdroj

Knihy

ATKINSON, Rita L. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-640-3.

BECHYŇOVÁ, Věra. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, 2007. ISBN 978-80-86684-47-5.

BOWLBY, John. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 356 s. ISBN 978-80-7367-670-4.

BURIÁNEK, Jiří. *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-914-6.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada). ISBN 978-802-472-781-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. aktualizované vydání: Portál, 2008. ISBN 9788073674854.

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-644-5.

JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5.

JEDLIČKA, Richard. *Psychický vývoj dítěte a výchova: jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada, 2017. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0096-5.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 8073150042.

KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Hradec Králové: Gaudemus, 2014. ISBN 978-80-7435-411-3.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-411-3.

- KRULICHOVÁ, Eva, Zuzana PODANÁ a Jiří BURIÁNEK. *Delikvence mládeže: trendy a souvislosti*. Praha: Triton, 2015. ISBN 978-80-7387-860-3.
- LAŠEK, Jan. *Sociálně psychologické klima školních tříd a školy*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-980-9.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Třetí, upravené vydání. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Praha: Portál, 2003. ISBN 807178771X.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0522-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- MATOUŠEK, Oldřich, ed. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1242-3.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha:

Grada, 2006. *Psyché* (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9.

NOVOTNÁ, Věra. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 2., aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2016. Právo (ANAG). ISBN 978-80-7554-022-5.

NOVOTNÝ, Petr. *Epidemie delikvence*. Liberec: Dialog, 2006. ISBN 80-86761-45-2.

ROGGE, Jan-Uwe. *Děti potřebují hranice*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-418-4.

ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. ISBN 8085931486.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

TÓTHOVÁ, Jana. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-856-2.

TRAPKOVÁ, Ludmila a Vladislav CHVÁLA. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-0523-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VEČERKA, Kazimír. *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-033-1.

Internetový zdroj

Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR* [online]. Praha: ÚZIS ČR, c2010-2018 [cit. 2018-12-30]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/>.

Sborník

Socialia 2012: rodina a sociálně patologické jevy. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. ISBN 978-80-7435-232-4.

Periodikum

ÚZ Trestní předpisy. Ostrava: Sagit, 2017, (1187). ISBN 978-80-748-292-0.

9 Přílohy

Rozhovor 1

Nejdříve bych Vás požádala o sdělení základní anamnézy vybraného dítěte nebo mladistvého. Zajímá mě zejména věk, pohlaví, typ delikventního činu a v kolika letech byl spáchán, jaký byl trest, motivace jedince ke spáchání delikventního činu a jaký postoj zaujímají ke vzniklé situaci rodiče dítěte?

Chlapec, 17 let, dopouští se násilných činů a opakované majetkové trestní činnosti. Taký užívá návykové látky. Matka omlouvá jeho trestní činnost psychiatrickou diagnózou, otec se o syna nezajímá od rozpadu rodiny

Sami rodiče se dopouští kriminálního nebo delikventního chování?

Jeho otec byl v minulosti ve výkonu trestu odnětí svobody a to opakovaně. Páchal majetkovou trestnou činnost. Matka bez kriminální minulosti, nebo o tom alespoň nevíme.

Jaké má chlapec o sobě mínění? Je se sebou spokojený?

On sám je se sebou spokojený. Jak už to bývá, nevnímá na sobě nic negativního, problém má jeho okolí, že.

Má dispozice k určitému typu chování?

Jo, určitě. Určitě je to agrese. Jeho agresivní chování je ale spojené s užíváním návykových látek a majetkovou trestní činností. Jinak na něm vyloženě nic specifického není.

Už bylo řečeno, že má chlapec nějakou psychiatrickou diagnózu. Má diagnostikovanou poruchu osobnosti? Myšleno disociální poruchu osobnosti, emočně nestabilní poruchu osobnosti nebo smíšenou porucha osobnosti.

Je možné, že v závislosti na užívání drog můžeme zvažovat smíšenou poruchu osobnosti. Diagnostikovanou ji ale nemá, zatím ani nebyl podroben nějakému vyšetření.

Má tedy diagnostikovanou poruchu chování?

Ano, jedná se o přetrvávající agresivní, asociální a vzdorovité chování. Už se to neprojevuje v běžné a akceptovatelné míře, zachází to za hranice.

Říkala jste, že má psychiatrickou diagnózu. Mohu vědět jakou?

Má schizofrenii. Je ale pod odborným dohledem a léčí se. Stejně to ale zasahuje do jeho života a chování.

Jaký je socioekonomický status rodiny?

Dá se říct, že velmi nízký. Rodina má špatné finanční možnosti. Otec se o syna nezajímá. Základní materiální zajištění rodiny je. V rodině je kriminální minulost, špatný postoj ke vzdělání...

Jak hodnotíte osobnost jedince?

Chlapec sám má nízké IQ. Je hodně extrovertní, ale nedokáže být přívětivý. Nemá žádné morální zábrany, není svědomitý ani cílevědomý. Je hodně sebestředná osobnost. Vlastnosti, které mi jsou známy, jsou spíše negativní než pozitivní.

Zhodnoťte následující sociokulturní vlivy a uveďte, zda jsou v rodině přítomny a na chlapce působí, nebo jsou přítomny jen částečně či dokonce absentují.

- potřeba bezpečí, udržování vazby na rodinu a zároveň snahy se vůči ní vymezit – tolerovaná míra vzdoru, kontakty s osobou opačného pohlaví mimo rodinu a je tato osoba hodnotově blízká působení rodině, postavení mezi vrstevníky, má jedinec imponující osobu stejného pohlaví, podmínky ke vzdělání, zda je vzdělávání podporováno, hledá či našel chlapec vlastní identitu?

Potřeba bezpečí spíše absentuje. Chlapec necítí domácí prostředí jako příliš stabilní a bezpečné. Vazba na rodinu je pouze biologická. On sám rodinu považuje za něco, kde může bydlet, kde dostává najíst a má základní zázemí, je ale vzdorovitý a velmi svéhlavý. Matkou je ten vzdor tolerovaný. Já sama si ale nemyslím, že by to byla akceptovatelná míra vzdoru. Nejsem si vědoma, že by měl nějakou osobu, která mu imponuje. Je možné, že ano, ale nikdy jsem s ním toto téma neřešila, ani o tom nemám žádný záznam při práci s ním na jiné úrovni. Důležitost vzdělání je v rodině silně bagatelizovaná. Dokud chodil na základní školu, nějak to šlo. Teď po ukončení základní školy už není v dalším vzdělávání podporovaný.

Jaký postoj zaujímá k násilí?

V násilí vidí jakési východisko. Je to řešení situace, které považuje za vhodné. Je násilný pro vlastní zisk. To může souviset i se socioekonomickou rodinnou situací.

Jedná se o zdravou, dysfunkční nebo afunkční rodinu? Je přítomna deprivace některého člena rodiny?

Určitě se jedná o dysfunkční rodinu. Matka je hodně submisivní a při soužití s otcem docházelo k domácímu násilí. Vztah se synem hodně odráží vztah matky s otcem.

Dopouští se sami rodiče asociálního nebo antisociálního chování?

Teď nic nevidujeme. Takže jestli jo, nemáme takovou informaci.

Jedná se o rodinu úplnou, neúplnou nebo doplněnou?

Rodina je neúplná. Rodiče spolu nežijí. Nebyli manželé. Matka nového partnera nemá. Žije se synem sama.

Je chlapec v ústavní péči, případně ústavní péči prošel?

Ano, je mu uložena ochranná výchova. V ústavní péči ve smyslu, že by se o něho rodiče nechtěli nebo nemohli starat, nebyl. Tak jako tak je ale v zařízení. K matce chodí na propustky.

Byl v rodině diagnostikován syndrom CAN?

Syndrom CAN nikoli. Domácí násilí na synovi ze strany otce nebylo nikdy řešeno. I když to může být diskutabilní, protože v rodině, kde se rodiče dopouští na sobě vzájemně domácího násilí, je obětí i dítě, které se v takové domácnosti nachází, hlavně psychická stránka je zasažena. Minimálně se tedy jedná o dítě ohrožené takovým chováním.

Mají rodiče o své dítě zájem, respektive matka, když bylo řečeno, že otec zájem nejeví? Mají vřelý vztah?

Matka má o syna zájem, ale pomoc s rodinnou situací odmítá, takže je minimální šance, že by se mohl kluk vrátit domů. Otec nejeví žádný zájem od rozvodu rodičů. O vřelý vztah s matkou se v pravém slova smyslu nejedná. Minimálně ne ze strany chlapce.

Má rodina nějaké společné aktivity, případně denní režim, kdy se při nějaké činnosti setkávají všichni členové?

Ne, to ne. Ani když je u ní na propustce, tak nemají žádný společný program. Ona za ním ani nepřijede třeba odpoledne na návštěvu, že by spolu trávili nějaký čas mimo propustky.

Má chlapec potíže s chováním ve všech úrovních života, nebo například pouze ve škole či pouze doma?

Jeho psychiatrická diagnóza ovlivňuje všechny úrovně jeho života, stejně tak jako užívání drog.

V souvislosti s jeho chováním se zeptám, zda je součástí takové vrstevnické skupiny, jejíž hodnoty a normy se neslučují s právními či společenskými normami?

Ano. Když je u matky, tak se tam schází s osobami, které užívají návykové látky, rovněž za sebou mají kriminální minulost.

Jak tráví chlapec svůj volný čas? Je organizovaný?

Jelikož má ústavní výchovu, tak má i volný čas tam organizovaný. Když je u matky, tak je úplně neorganizovaný a bez jakéhokoli dohledu. Jako všichni v dnešní době používá hodně telefon a sociální síť.

Na otce se ptát nebudu, pokud se o syna nezajímá, ale jaký výchovný styl je blízký matce?

Matka je hodně benevolentní a velmi ochranná. Synovo chování omlouvá. Nemá tendence nastavovat hranice ani pravidla. A vlastně k tomu není ani nucená, když h nemá v péči. Jako mnozí má pocit, že když je v zařízení, tak se ona nemusí na výchově nijak podílet, ale udělají to za ní jiní...

Lze říci, že má dítě ve svých rodičích vzor?

Rozhodně ne.

Lze říci, že partnerské pouto mezi rodiči je pevnější než pouto rodiče s dítětem ve vztahu k rodičovské moci? Tedy že dítě nedostává větší vztahovou moc než rodič a není porušena rodičovská solidarita a dítě má takovou moc, jaká mu náleží.

Jelikož rodiče spolu nežijí, hodnotí se mi to špatně. Ale myslím, že vztah mezi ním a matkou je větší než vzájemná soudržnost rodiči, protože ti spolu nekooperují a ani spolu nekomunikují.

Je rodina soudržná? Je rodina konfliktní?

Spíše konfliktní. Rozhodně tam nepanují harmonické vztahy.

Plní rodina všechny své funkce? Pokud ne, které to jsou a do jaké míry?

V současné době nikoli. Chlapec je od 12 let v ústavní výchově, od té doby to nemůžu hodnotit. A i když je u matky na propustkách, nedá se říct, že by rodina jako taková plnila nějakou funkci, ty momentálně zastupuje ústavní zařízení.

Je chlapec ve spojitosti s nízkým socioekonomickým statusem rodiny šikanován?

Ne, to bych neřekla. Našel si k sobě lidi, kteří jsou na podobné úrovni. Navíc v zařízení se to takhle neprojeví, tam jsou si všichni „rovni“.

Užívá, krom chlapce, ještě někdo další v rodině návykové látky?

Ne, je on. Respektive o matce nevím, že by užívala a s otcem v kontaktu nejsme, takže nevím.

Stěhuje se rodina často zejména vlivem socioekonomického statusu?

Rodina žije v městském bytě a ač je socioekonomický status nízký, bydlení je dlouhodobě stabilní. Teda u matky. Otec se zdržuje neznámo kde.

Jaké nejvyšší dosažené vzdělání mají rodiče dítěte?

Oba mají základku.

Kolik času denně v průměru věnují rodiče svému synovi? Respektive matka.

Matka s chlapcem není v pravidelném telefonickém kontaktu. On k ní jezdí jen na propustky na víkend, případně prázdniny. O denním kontaktu tak není řeč.

Jsou rodiče zaměstnáni?

Matka zaměstnaná není. Je na dávkách, občas si něco přivydělá načerno. U otce nevím, s tím v kontaktu nejsem.

Jak už bylo řečeno, jedná o městský byt. V jaké lokalitě se nachází?

Dá se říct, že se bytový dům sám o sobě nachází ve vyloučené lokalitě. Prostředí není výrazně nebezpečné, ale shlukují se tam lidi s podobným statutem a je to obecně známo.

Vyskytuje se v lokalitě bydliště vyšší míra výskytu delikventního chování než jinde?

Míra takového chování je běžná pro danou lokalitu. Je to spíš otázka na komunitní pracovníky.

Hodnotíte bytové podmínky u matky jako vhodné pro pobyt chlapce?

Pro občasné propustky je to dostačující...ono by to bylo dostačující, i kdyby tam měl bydlet trvale. To ale není vzhledem k jeho chování možné.

Jaké hodnoty rodina vyznává?

Nevím. Škola a vzdělání to určitě není.

Jak obecně hodnotíte metodu výchovy matky? Je přísná, benevolentní, demokratická? Určuje hranice a pravidla a zasahuje se o jejich dodržování? Překračuje chlapec pravidelně hranice? Má rodina vyhotovený systém odměn a trestů? Je matka podporující nebo spíše zakazující? Je matka důsledná ve výchově?

Matka nenastavuje žádné výchovné hranice a mantinely. V rodině rozhodně není vytvořen žádný systém odměn a trestů, takže ani dodržování pravidel, která vlastně nejsou, není podle čeho řídit. Matka je benevolentní. Syna neustále obhajuje. Hlavně je strašně nedůsledná.

Má chlapec sourozence?

Ano.

Kolik jich je a jak jsou staří? Jaké jsou mezi nimi vztahy?

Má dva dospělé. Jednomu je 30 a druhému 25. Vztahy v podstatě žádné nejsou. Nijak se nestýkají a vztahy nijak neudržují. Ani nevím, kde starší sourozenci žijí, čím se živí...

Lze říci, že v rodině jedince probíhá transgenerační přenos vzorců chování? Pokud ano, lze vyhodnotit, jaké vzorce chování jsou přenášeny? Přenáší se v rodině i násilí?

Dá se říct, že ano. Minimálně v oblasti násilí. Otec páchal domácí násilí na matce. Syn takové chování převzal, ztotožnil se s tím a nyní ho přenáší na matku v jejich vzájemném vztahu. Je to značný problém. On to vnímá, jako že to je v pořádku. Těžko se s tím něco dělá, když ani sama matka to nevnímá jako problém.

Nyní otázka vztahové vazby. Jsou dostupné informace o vztahové vazbě matky/případně jiné primární pečující osoby a dítěte v dětství?

Ano. V tomto případě byla diagnostikována porucha attachmentu. V jeho dětství se jednalo zejména o případ, kdy se chlapec po odloučení a následném shledání projevoval odmítáním a přijímáním matky.

Lze říct, že by u chlapce převažovaly materiální hodnoty nad těmi duchovními?

V rodině převažují materiální hodnoty. Duchovní ten kluk snad ani nemá nebo mu je neměl kdo předat, kdo naučit... Jeho majetková trestní činnost, kterou páchá pro vlastní zisk, je dostatečným důkazem. Bohužel.

Dovolte mi ještě poslední otázku. Jaký je životní styl rodiny?

V rodině se opakují jisté vzorce chování. Tím, že neuznávají školní docházku a vzdělání, dochází k problémové docházce do školy u chlapce stejně jako před tím i u jeho rodičů. V rodině pozorujeme předávání násilného chování vůči ženám, a to nejenom vůči matce, ale i dalším členům rodiny. Dochází v rodině k majetkové trestní činnosti – otec a syn - a v neposlední řadě je přítomna nezaměstnanost, kdy nemají motivaci pracovat a je pro ně pohodlnější pobírat sociální dávky, a to státní sociální podporu i hmotnou nouzi.

Rozhovor 2

Nejdříve bych Vás požádala o sdělení základní anamnézy vybraného dítěte nebo mladistvého. Zajímá mě zejména věk, pohlaví, typ delikventního činu a v kolika letech byl spáchán, jaký byl trest, motivace jedince ke spáchání delikventního činu a jaký postoj zaujímají ke vzniklé situaci rodiče dítěte?

Jde o kluka, 16 let. Dopouští se opakované trestní činnosti podobě krádeže jízdních kol a zboží v obchodech. Dostal podmíněný trest 12 měsíců s odkladem na 7 měsíců. Svoje

chování zdůvodňuje tím, že potřebuje peníze, které nemá, zejména při jeho útěcích z výchovného zařízení. Za své chování se ale stydí a odpovědnost přijímá.

Dopouští se sami rodiče chlapce delikvence?

Jestli otec, to nevíme. Matka ne. Ale oba jeho bratři byli v minulosti ve výkonu trestu odnětí za majetkovou trestnou činnost.

Jaké má chlapec o sobě mínění? Je se sebou spokojený?

Obecně ne. Ví, že co dělá, je špatně. Minimálně slovně je schopný své chování odsoudit. Jeho chování tomu ale úplně neodpovídá.

Má dispozice k určitému typu chování?

Je agresivní, fyzicky, ale proti majetku. Je to zejména tehdy, když pocítí úzkost.

Má diagnostikovanou poruchu osobnosti?

Ne, to nemá.

A poruchu chování?

Má krátkodobé výbuchy agrese. Jak už bylo zmíněno, když se dostane to úzkých. Je to jeho jakási forma kompenzace vzniklé situace, únik ze svých pocitů. Líp to zatím nedokáže řešit, ale pracujeme na tom.

Jaký je socioekonomický status rodiny?

Nízký. Vztahy v rodině jsou špatné. Chlapec je v ústavní péči. Otec v zahraničí. Bratr mentálně postižený. Celkově se jedná o komplikovanou rodinu, neměl to tam jednoduchý. Ani teď tam nejsou optimální podmínky.

Jak hodnotíte jeho osobnost?

On je hodně otevřený a okolí ho hodnotí vesměs pozitivně. Cílevědomý moc není. To je spojené ale s tím, že nemá vůbec představu o své budoucnosti. Neví, o co by se měl snažit. Vlastně mu o nic nejde a žije ze dne na den. Není zvyklý někam směřovat. V ústavním zařízení za něho hodně věci udělají. A i když se s ním snaží plánovat – ostatně je to dáno individuálním plánem – on to bere hodně abstraktně, jako něco, co

tak prostě má být. Není nucený nic dělat sám za sebe a asi má pocit, že se o něho vždýcky někdo nějak postará.

Zhodnoťte následující sociokulturní vlivy a uveďte, zda jsou v rodině přítomny, tedy na chlapce působí, nebo jsou přítomny jen částečně či dokonce absentují.

-potřeba bezpečí, udržování vazby na rodinu a zároveň snahy se vůči ní vymezit – tolerovaná míra vzdoru, kontakty s osobou opačného pohlaví mimo rodinu, postavení mezi vrstevníky, má imponující osobu stejného pohlaví, podmínky ke vzdělání, je vzdělávání podporováno, hledá či našel chlapec vlastní identitu?

V ústavním zařízení má běžné potřeby a ty jsou naplňovány a zajištěny. Evidujeme hodně špatné rodinné vazby. S rodiči téměř nekomunikuje. Jak už bylo řečeno, tak vůbec neví, co od života čekat, takže vlastní identitu teprve hledá, do teď ji za něho vytvářeli jiní. Nevím, jestli mu někdo imponuje, ale rodiče to určitě nejsou. Byl v péči matky, ale později byl umístěn do ústavní výchovy. Tím byla rozhodně narušena potřeba bezpečí a byla narušena i vazba na rodinu. S otcem se nevidá, je v zahraničí a vazba mezi nimi je hodně narušená. Matku nevnímá jako důležitou osobu ve svém životě a ani ji nijak nerespektuje. Mladší bratr je mentálně postižený. Dá se tedy říct, že uvedené sociokulturní vlivy důležité pro tuto věkovou kategorii jsou naplněny jen hodně málo, nebo spíš chybí.

Jaký postoj zaujímá k násilí?

No, je mu blízká agrese, ale vnímá ji jako svou obranu. Jinak to dělat neumí. Nikdo ho to nenaučil. Neříkám, že ho to obhajuje, ale jeho motivaci jsem díky znalosti jeho rodinného zázemí schopna pochopit.

Jedná se tedy o dysfunkční rodinu? Je přítomna deprivace některého člena rodiny?

Ano, řekla bych, že se jedná o dysfunkční rodinu. V opačném případě by měli sice problémy, ale byli by schopni je s pomocí řešit. Jelikož je chlapec v ústavním zařízení a s rodiči nekomunikuje, dokonce je odmítá, dle mého se jedná o dysfunkci. Deprivovaný je hlavně chlapec.

Dopouští se sami rodiče asociálního nebo antisociálního chování?

To nevíme, nemáme takové informace.

Žijí rodiče s novým partnerem nebo rodina zůstala neúplná?

Rodiče dle mých informací nemají nové partnery, žijí sami.

Do jakého typu ústavní péče je chlapec svěřen?

Teď je ve výchovném ústavu, ale do 15 let byl v dětském domově se školou.

Byl v rodině diagnostikován syndrom CAN?

Ne, nebyl.

Mají rodiče o své dítě zájem? Mají vřelý vztah?

Dá se říct, že otec jeví zájem jen příležitostně, nárazově, například v období prázdnin. Matka je bez zájmu úplně, udržuje jenom formální kontakt. Obecně se dá říct, že oba jeví zájem spíš výjimečně. V rodině je mu nejbližší jeho starší bratr, s tím má dobrý vztah.

Nemají tedy žádné aktivity, kterým by se společně věnovali pravidelně?

Ne.

Má potíže s chováním ve všech úrovních života nebo například pouze ve škole či pouze doma? Jaký má vztah ke škole?

Má potíže hlavně s chováním ve volném čase. V ústavním zařízení funguje dle pravidel, výrazné problémy s ním nemají. Úroveň domácí péče bohužel nemůžu hodnotit. Jinak teď studuje střední odborné učiliště v oboru zedník a to ho baví, do školy chodí rád a má k tomu pozitivní přístup.

Je součástí takové vrstevnické skupiny, jejíž hodnoty a normy se neslučují s právními či společenskými normami?

Tak s trochou nadsázky se dá říct, že v ústavním výchovném zařízení jsou lidé s výchovnými problémy. (smích) Že by se s někým takovým ale scházel mimo zařízení, toho si nejsem vědoma. Když je na propustce u matky, tak tam má kontakt s vrstevníky dost omezený.

Věnuje se ve svém volném čase nějakým aktivitám?

Volný čas má organizovaný. Nikam nedochází. Ničemu se nevěnuje pravidelně. Nemá žádný kroužek.

Lze říci, že má ve svých rodičích vzor?

(smích) Určitě ne.

Lze říci, že partnerské pouto mezi rodiči je pevnější než pouto rodiče s dítětem ve vztahu k rodičovské moci? Tedy že dítě nedostává větší vztahovou moc, než rodič, a není porušena rodičovská solidarita a dítě má takovou moc, jaká mu náleží.

Jelikož rodiče mezi sebou nemají pozitivní vztah, tak ani nemůžou vzájemně kooperovat ve výchově syna. Že by si ale on mohl doma u matky dělat, co chce, se říct taky nedá.

Je rodina konfliktní?

Pokud to vezmeme z hlediska, jak spolu vychází, tak nevychází. Nicméně oni už se ani nehádají. Oni prostě nekomunikují a nechtějí spolu mít nic společného. Vztahy tam jsou hodně narušené.

Když je chlapec v ústavním zařízení, od kdy se dá říci, že rodina neplní své funkce?

V postatě už od jeho útlého dětství. Rodina byla dlouhodobě dysfunkční, následně přestala fungovat úplně. On tam neměl žádné zázemí, stabilitu, jistotu, neměli blízký vztah, city byly chladné...

Je chlapec ve spojitosti s nízkým socioekonomickým statusem rodiny šikanovaný?

Ne, to určitě ne. Rodina má sice nízký status, ale on je už několik let mimo domov. A že by byl šikanovaný kvůli tomu, že je v ústavce, to bych neřekla.

Jsou v rodině přítomny návykové látky?

Nějaké zkušenosti tam jsou. On sám kouří marihuanu a v minulosti užíval pervitin. Jeho starší bratr užívá pervitin.

A stalo se někdy, že by páchal delikventní čin pod vlivem návykové látky?

Co byl chycený a vyšetřovala to policie, tak nejsou záznamy, že by byl pod vlivem.

Stěhuje se rodina často zejména vlivem socioekonomického statusu?

Ještě než byl umístěný do ústavního zařízení, tak se často stěhovali. Ted' má, naštěstí a paradoxně, díky ústavnímu zařízení stabilní bydlení a zázemí. Matka mění často bydliště pořád.

Jaké nejvyšší dosažené vzdělání mají jeho rodiče?

Matka má základku. U otce nevím, je to cizinec a nezjistili jsme to.

Jsou rodiče zaměstnáni?

Jo, otec pracuje. Matka ne, ta je na dávkách. Je to pro ni pohodlnější.

Jaká je lokalita bydliště, kde se všichni členové rodiny nachází?

Matka bydlí ve městě v bytě u známých. Otec žije v zahraničí. Bydlí v hotelu, kde pracuje. Chlapec je ve výchovném ústavu.

Hodnotíte bytové podmínky vhodné/dostačující pro pobyt chlapce?

U matky rozhodně ne. U otce to ani nemáme jak zjistit, leda bychom jeli na služební cestu do zahraničí. (smích)

Jaké hodnoty rodina vyznává?

No...žádné.

Jak obecně hodnotíte metodu výchovy rodičů? Jsou rodiče přísní, benevolentní, demokratičtí? Určují hranice a pravidla a zasahují se o jejich dodržování? Překračují děti pravidelně hranice? Má rodina vyhotovený systém odměn a trestů? Jsou rodiče podporující nebo spíše zakazující? Jsou rodiče důslední ve výchově?

Matka je ve výchově velmi slabá. V podstatě nemá žádnou autoritu, chlapec ji neuznává. Ona sama ani nedokáže jakkoli výchovně působit. Otec byl pro chlapce až do jeho 14 let autoritou. Pak spolu ale měli konflikt a od té doby otec nijak výchovně nepůsobí. Přitom je to škoda, kdyby se tohle nestalo a neodcizili se, mohl otec působit jako autorita i nadále a kluk by měl aspoň někoho, o koho se může v rámci možností opřít, měl by rodinu.

Již bylo zmíněno, že má chlapec sourozence. Kolik jim je a jaké jsou sourozenecké vztahy?

Jednomu bratrovi je 22, druhému 25 a nejmladšímu 14. S tím 22 má blízký vztah. S mladším si nevytvořil vztah žádný. Nejstarší je ve výkonu trestu.

Lze říci, že v rodině jedince probíhá transgenerační přenos vzorců chování? Pokud ano, lze vyhodnotit, jaké vzorce chování jsou přenášeny? Přenáší se v rodině i násilí?

No, jelikož nemám dost informací o minulosti rodiny, respektive rodičů chlapce, tak to nemůžu relevantně hodnotit, ale to, že se dvě ze tří dětí dopouští delikventního chování, taky o něčem asi svědčí. Minimálně je rodina narušena tak, že to má za následek takové chování.

Nyní otázka vztahové vazby. Jsou dostupné informace o vztahové vazbě matky/případně jiné primární pečující osoby a dítěte v dětství?

Mám informace o tom, že v dětství byl chlapec úzkostný a po odloučení od matky byl vůči ní vyhybavý a měl vřelejší vztah k cizím lidem, a to už od útlého dětství. Od puberty k ní začal mít po odloučení velmi ambivalentní postoj, takže ji střídavě přijímal a odmítal. Takže k poruše došlo.

Lze říci, že by u chlapce převažovaly materiální hodnoty nad těmi duchovními?

Řekla bych, že materiální převažují, a to kvůli tomu, že má rodina nízký socioekonomický status. Rodina má celkově nízké postavení, takže citová plochost matky způsobila orientaci spíš na materiální hodnoty.

A ještě poslední otázka. Jaký je životní styl rodiny?

No...matka je introvertní a hodně střídá partnery. Oni se na ní často dopouští domácího násilí. Tak se s ním rozejde a najde si nového. Je to pořád dokola to samé. V podstatě to vypadá, jako by si k sobě hledala podobné typy. Matka žije z dávek. Nikdy nevedla děti k pozitivním hodnotám, nikdy je správně nemotivoval a nevychovala.

Rozhovor 3

Nejdříve bych Vás požádala o sdělení základní anamnézy vybraného dítěte nebo mladistvého. Zajímá mě zejména věk, pohlaví, typ delikventního činu a v kolika letech

byl spáchán, jaký byl trest, motivace jedince ke spáchání delikventního činu a jaký postoj zaujmají ke vzniklé situaci rodiče dítěte?

Jde o čtrnáctiletého chlapce, který ve 13-14 letech šikanoval učitele. To je zatím v řešení, ve 12 letech byl svěřen do péče matky, ale když se zjistilo, že otec, který byl veden v rodném listě, jeho biologický otec není, tak se rodina přestěhovala. On sám se svým chováním snaží na sebe upozornit. Matka ho obhajovala, ale její vztah k němu je spíš partnerský, musel pomáhat s mladšími sourozenci a matka s ním jedná jako s dospělým a řeší s ním i takové věci.

Dopouštějí či dopustili se sami rodiče chlapce delikvence?

Ne. Nikdy nebyli trestaní. Jejich chování není ani asociální.

Jaké má chlapec sobě mínění? Je se sebou spokojený?

Má hodně nízké sebevědomí a pocit, že nikam nepatří. Upíná se k negativním autoritám. Je hodně nevyrovnaný ve vztahu k rodičům. Má k nim hodně ambivalentní vztah. Vlastně svoje místo někde teprve hledá.

Má dispozice k určitému typu chování?

Snaží se na sebe upoutat pozornost tím, že se chová špatně a nevhodně. Na začátku se choval v hodinách tak, že „jen“ vykřikoval a běhal po třídě. To teď přešlo ve slovní agresi vůči učitelům.

Má diagnostikovanou poruchu osobnosti?

Ne. Byl opakovaně vyšetřený, ale žádnou oficiální diagnostiku nemá.

Má poruchu chování?

Diagnostikovaná taky nebyla. Potom, co se vyřešilo otcovství a je v péči otce, dokáže celkem své chování regulovat, otec má na něj dobrý vliv.

Jaký je socioekonomický status rodiny?

Otec je dlouhodobě zaměstnaný. Matka je velmi často nezaměstnaná a převážně pobírá dávky. A vyhovuje jí to.

Jak hodnotíte osobnost chlapce?

Má trošku nižší IQ. Není vůbec cílevědomý. Když byl v péči matky, tak byl až demotivovaný k jakýmkoli změnám k lepšímu. Od srpna 2018 je v péči otce, který ho dokáže motivovat. Takže to jde, když se chce, ale musí ho někdo vést, což matka nedělala.

Zhodnoťte následující sociokulturní vlivy a uveďte, zda jsou v rodině přítomny, tedy na chlapce působí, nebo jsou přítomny jen částečně či dokonce absentují.
- zajištění jídla, tepla, ochrany, bezpečí, emocionální vazba s blízkou osobou, zajištění pečující osoby v rodině či mimo, stabilita rodinného prostředí, pravidla ve fungování rodiny, motivace k učení vycházející jak z vlastní osoby, tak od pečujících osob, začlenění do širšího okruhu osob a vrstevnických skupin, životní perspektiva.

Teplo, jídlo, ochrana i bezpečí jsou zajištěné plnohodnotně. Emocionální vazba s blízkou osobou tak trochu chybí a teprve se začíná vázat na otce. Po svěření chlapce do péče otce došlo ke zlepšení situace. Stabilitu rodinného prostředí teď nejde hodnotit, musí si to sednout a musí si na sebe zvyknout. Určitě byla narušena tím, že se musel přestěhovat a došlo ke změně pečující osoby. Na to, jak bude stabilní prostředí u otce, si ještě musíme počkat, to nemůžeme teď hodnotit. Vnitřní pravidla v rodině a jejím fungování u otce se teprve utváří, takže i na to je brzo. On sám není vnitřně motivovaný k učení. Otec se ho teď motivovat snaží. Do kolektivu nezapadá, ani ve volném čase ani ve škole. No a životní perspektiva zatím chybí.

Jaký postoj zaujímá k násilí? V tomto případě bylo zmíněno slovní násilí. Uchyluje se i k fyzickému?

Slovní agrese používá jako východisko, když s něčím nesouhlasí a něco se mu nelíbí. Fyzické agrese se nedopouští.

Jedná se o zdravou, dysfunkční nebo afunkční rodinu? Je přítomna deprivace některého člena rodiny?

Budeme-li hodnotit prostředí u matky, tak ta je nestabilní, takže spíše dysfunkční. Otec sám projevil zájem o péči, má nový vztah i stabilní bydlení. Jeho rodinné prostředí vypadá jako zdravé, v pořádku.

Dopouští se sami rodiče asociálního nebo antisociálního chování?

Matka dřív užívala nadměrně alkohol. Ted' to není prokázané, takže těžko říct, jestli tam závislost pořád je.

Mají rodiče nové partnery?

Oba rodiče mají nové partnery, sami nezůstali.

Prošel chlapec ústavní péčí nebo náhradní rodinnou péčí?

Ne. Bylo to řešený, když se prokázalo popření otcovství a nevědělo se, co s ním bude dál, když matka byla nestabilní. Soud ho ale nakonec, po vyřešení celé kauzy, svěřil otci.

Byl v rodině diagnostikován syndrom CAN?

Ne.

Mají rodiče o své dítě zájem? Mají vřelý vztah?

Ted' o něho mají zájem oba. Ale otec dřív zájem nejevil, nebyl ve vztahu k synovi aktivní. O vřelém vztahu zatím řeč být nemůže. Uvidíme, jak se to vyvine, až bude u otce delší dobu.

Má rodina nějaké společné aktivity, případně denní režim, kdy se při nějaké činnosti setkávají všichni členové?

Jo, tak to nevím... Ale nikdo nemluvil o tom, že by něco podnikali pravidelně. Jejich denní režim neznám, tak bych lhala. Samozřejmě občas někam jedou na výlet, ale pravidelně to není.

Má chlapec potíže s chováním ve všech úrovních života, nebo, jak již bylo zmíněno, pouze ve škole?

Ne, jenom ve škole. Doma i mezi kamarády je bezproblémový. Vztah ke škole se pomalu mění, co je u otce. Že by tam ale chodil nadšeně, to se říct taky nedá.

Je součástí takové vrstevnické skupiny, jejíž hodnoty a normy se neslučují s právními či společenskými normami?

Než byl svěřen otci, tak se kamarádil s partou, kde byli jedinci s násilnickou a drogovou minulostí. Ted' už se s nimi nestýká, nebo to alespoň tvrdí.

Jak tráví svůj volný čas? Je organizovaný?

Když žil s matkou, tak neměl volný čas nijak organizovaný, nebyl vedený k aktivnímu trávení volného času. Jen se poflakoval a dělal si, co chtěl. Co žije s otcem, tak chodí při základní škole na kroužek a na doučování. Taky je samozřejmě často na Facebooku, to nikdo nehlídá a nekontroluje. Je to brané jako běžná součást dnešního života.

Lze říci, že když je chlapec v péči otce, jeví o něj tento přirozeně větší zájem?

Ano, určitě. Zásadní rozdíl je ten, že otec o syna jeví upřímný zájem. Matka je chladnější, asi i proto, že má pocit, že když žije s otcem, tak ten všechno zařídí a ona se nemusí tolik zajímat a starat.

Jaký je výchovný styl matky a jaký otce?

Otec je rozhodně mnohem víc autoritativnější. Má jasně daná pravidla a chce, aby je syn dodržoval. Matka má – řekněme – velmi uvolněný výchovný styl, se synem se snaží být spíš kamarádka. Může to být ale i tím, že chce být „ta lepší“ a využívá toho, že primární výchovu zajišťuje otec, tedy on je ten přísnější, tak si ho chce tímhle možná i koupit.

Lze říci, že má dítě ve svých rodičích vzor?

To teď nemůžu hodnotit.

Lze říci, že partnerské pouto mezi rodiči je pevnější než pouto rodiče s dítětem ve vztahu k rodičovské moci? Tedy že dítě nedostává větší vztahovou moc, než rodič, a není porušena rodičovská solidarita a dítě má takovou moc, jaká mu náleží.

Za situace, která tam teď je, to nejde úplně hodnotit. Slabší je v tomhle určitě matka.

Je rodina soudržná nebo konfliktní?

Zázemí u otce je dobré, tam soudržnost určitě je. Tím, že rodiče spolu nežijí, nemůže být řeč o vzájemné soudržnosti.

Plní rodina všechny své funkce? Pokud ne, které to jsou a do jaké míry?

Ano, řekla bych, že ano. Otec nijak nesehává. Samozřejmě může být otázkou, nakolik byly plněny funkce u matky, pokud chlapec cítil potřebu žít s otcem. Ale aktuálně rodina své funkce plní.

Je chlapec ve spojitosti s nízkým socioekonomickým statusem rodiny šikanovaný?

Určitě ne. Ale obecně on sám nese špatně to, že nemá všechno, co by si přál. Sám cítí, že nejsou natolik bohatí, aby si koupil všechno. To je ale asi problém každého pubertáka, který má kolem sebe vrstevníky z různých společenských vrstev. Neváží si toho, co má, protože může být i hůř. Soustředí se jen na to, že nemá, co chce.

Stěhuje se rodina často zejména vlivem socioekonomického statusu?

Ne. V minulosti ke stěhování došlo. Pak přesešel do péče otce. Jinak ale místo bydliště nemění.

Jaké nejvyšší dosažené vzdělání mají rodiče dítěte?

Oba mají střední odborné učiliště bez maturity.

Kolik času denně v průměru věnují rodiče svým dětem?

Otec každé odpoledne po příchodu z práce, to je asi 4-5 hodin denně, tedy pokud nepočítám, že jde někdy ven, je na kroužku a tak. Matka mu občas zavolá, jinak se s ním vídá dle domluvy.

Jsou rodiče zaměstnaní?

Otec ano, dlouhodobě. Matka teď taky, v rámci projektu úřadu práce.

Jaká je lokalita bydliště rodičů a dítěte?

Otec žije na vesnici v rodinném domě, který je v jeho vlastnictví. Matka ve městě v nájmu.

Bytové podmínky u otce jsou tedy vhodné?

Jo, jinak by tam nemohl být a nesvěřili bychom ho tam.

Vyskytuje se v lokalitě bydliště vyšší míra výskytu delikventního chování, než jinde?

Vždycky je všude nějaké riziko výskytu takového chování, ale u otce je to určitě nižší než u matky. Ta dřív s dětmi žila ve městě.

Jaké hodnoty rodina vyznává?

Nikdy to přímo nevyslovili, ale pokud budu dedukovat, tak pro otce je důležité být zaměstnán, vnímá důležitost vzdělání a snaží se syna vést ke slušnému chování.

Jak obecně hodnotíte metodu výchovy rodičů? Jsou rodiče přísní, benevolentní, demokratičtí? Určují hranice a pravidla a zasahují se o jejich dodržování? Překračují děti pravidelně hranice? Má rodina vyhotovený systém odměn a trestů? Jsou rodiče podporující nebo spíše zakazující? Jsou rodiče důslední ve výchově?

Matka se nechtěla a nechce s dětmi dohadovat, takže je benevolentní a radši jim všechno dovolí. Otec je přísný. Má daná pravidla a při jejich porušení i nastavené tresty, například nemůže ven, nebo mu vezme mobil. Dodržování pravidel hlídá svědomitě. A tak je to v pořádku, on pravidla a řád potřebuje.

Má chlapec sourozence?

Má 4 mladší bratry. Je jim 10, 8, 7 a 6.

A jaké jsou sourozenecké vztahy?

Dá se říct, že dobré. Vychází s nimi, stará se o ně. Je přítomna pouze běžná sourozenecká rivalita. Za zásadní beru ale to, že na ně žárlí. Je jim věnovaná větší pozornost. On chápe, že je s nima víc práce a musí se jim rodiče věnovat víc, ale i on sám potřebuje nějakou tu pozornost jen pro sebe. Vinu na tohle mají hlavně rodiče, že nedokážou tu péči rozložit plnohodnotně na všechny strany. Nikdy to nejde stoprocentně, to je jasný, ale určitě to jde líp, než to je.

Lze říci, že v rodině jedince probíhá transgenerační přenos vzorců chování? Pokud ano, lze vyhodnotit, jaké vzorce chování jsou přenášeny? Přenáší se v rodině i násilí?

To nevím, natolik dobře rodinnou historii neznáme.

Nyní otázka vztahové vazby. Jsou dostupné informace o vztahové vazbě matky/případně jiné primární pečující osoby a dítěte v dětství?

(souhlasné kývání hlavy) Ve vztahu k matce se projevuje to, že po shledání s ní ji střídavě odmítá a přijímá. To bylo možné pozorovat i v dětství a přetrvává to dodnes. Vztah je hodně ambivalentní. Je to zhoršené ještě tím, že je v péči otce, takže s ní není delší dobu a ty projevy jsou mnohem víc viditelné.

Lze říci, že by u jedince převažovaly materiální hodnoty nad těmi duchovními?

Určitě, jak jsem už říkala, tak by chtěl nejlépe všechno a štvě ho, že to nemůže mít. Má pocit méněcennosti oproti lépe situovaným spolužákům.

Jaký je životní styl rodiny?

Běžný. Žádné výstřednosti. Rodina řeší běžné každodenní problémy.